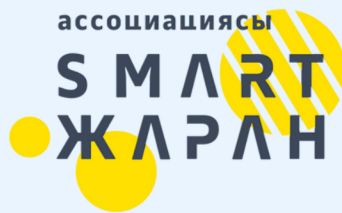

Укук коргоочулардын жана жарандык активисттердин коопсуздугу боюнча отчет

Исследование подготовлено ОО «Новый Ритм» в рамках проекта «Безопасность гражданских активистов_к» с апреля по август 2022 г.

Исследовательницы: Нуржан Эстебес, Мадина Салайдинова

Экспертки: Эльвира Тилек, Жипариза Жумагазиева

"Данное мероприятие/данная публикация было/была профинансировано/а Посольством США в Кыргызской Республике в рамках проекта "Расширяя гражданское пространство вместе", реализуемого Ассоциацией Смарт Жаран. Мнения, выводы и заключения или рекомендации, выраженные здесь, представляют мнение авторов и не обязательно отображают точку зрения Государственного Департамента США и Ассоциации Смарт Жаран».

МАЗМУНУ

Киришүү.....	3
1-Бөлүм. Мамлекет тарабынан укук коргоочулардын жана жарандык активисттердин коопсуздугун камсыз кылуу укугун ишке ашыруу.....	7
1.1. Эл аралык келишимдерди талдоо.....	7
1.2. Улуттук мыйзамдарды талдоо.....	11
1.3. 2020–2022–жылдардагы тенденцияларга сереп.....	14
2-Бөлүм. Изилдөөнүн жыйынтыктары жана сунуштары.....	19
2.1. ЖККлар укук коргоочулар менен жарандык активисттерди кантип эске алышат жана колдонуучулар кандай кабыл алышат.....	19
2.2. Бейөкмөт уюмдардын коопсуздугун баалоонун натыйжалары.....	22
2.3. Укук коргоочулар менен жарандык активисттерден алынган терең маектешүүнүн натыйжалары.....	23
Тыянактар жана сунуштар.....	33
Укук коргоочуларга жана жарандык активисттерге жардам берүүчү уюмдар.....	36

КИРИШҮҮ

Бул пилоттук изилдөө белгилүү бир маселеге, укук коргоочулар менен жарандык активисттердин коопсуздугуна багытталган. Укук коргоочулар жана жарандык активисттер жөнөкөй адамдар менен мамлекеттин ооздукталбаган бийлигинин ортосунда турган жалгыз күч. Алар демократиялык процесстерди жана институттарды өнүктүрүү, жазасыз калууну токтотуу жана адам укуктарын колдоо үчүн өтө маанилүү.

Демократияны жана инклюзивдик коомду өнүктүрүү үчүн бардык адамдар өз көз караштарын эркин билдирип, укуктарын колдонуп, алардын жашоосуна жана жамааттарына таасир этүүчү чечимдерди кабыл алууга толук катыша турган чөйрөнү талап кылат. Күн сайын жамааттар, коомдук кыймылдар, укук коргоочулар, журналисттер жана жеке адамдар маанилүү иштерди аткарышат – өз жерлерин жана ресурстарын кыйроодон коргоп, турак жайга же билим алууга бирдей жетүү үчүн күрөшүп, коррупцияны жана бийликти кыянаттык менен пайдалангандарды ачыкка чыгарып, бюджеттик каражаттарды сарптоодо ачык-айкындуулукту жакташат. Укук коргоочулар жана жарандык активисттер ар бир коомдун жана мамлекеттин туруктуу өнүгүүсүнүн негизи болуп саналат. Бирок, бүгүнкү күндө алардын жасаган иштери ден соолугуна, эркиндигине жана өмүрүнө коркунуч алып келет. Жарандык коомдун көз карандысыз институттары бир эле мезгилде Конституцияда кепилденген адамдын негизги укуктарынын бузулушу менен коштолгон катуу кысымдарга жана коркунучтарга дуушар болууда, анын ичинде сөз эркиндиги, тынч чогулуштарды өткөрүү эркиндиги, сот адилеттигине жетүү жана башкалар. Frontline Defenders уюмунун глобалдык баяндамасына ылайык, 2021–жылы гана дүйнө жүзү боюнча 358 укук коргоочу жасаган иш-аракеттерине байланыштуу өлтүрүлгөн.

Адам укуктарын жана негизги эркиндиктерди коргоо боюнча жасаган иштери үчүн курман болгон 358 укук коргоочунун 59% айлана-чөйрөнүн же элдин укуктарын коргогон, 26% түпкүлүктүү улуттар, 18% аялдар, анын ичинде каза болгондор транс * аялдар[1].

Адам укуктарын ишке ашырууга үндөгөн жана жардам берүүгө умтулган ар-бир адам, иш-аракетинин түрүнө, жашына жана башка статусуна карабастан, адам укугун коргоочу же жарандык активист болуп саналат, ошондой эле ал адам укугун жеке же башкалар менен биргеликте, расмий эмес топтун же өкмөттүк эмес уюмдун (ӨЭУ) курамында, ыктыярчы катары же кесипкөй негизде иштей алышат. Адвокаттар, профсоюз активисттер, улуттук укук коргоо институттарынын кызматкерлери, журналисттер, медициналык кызматкерлер, мамлекеттик кызматкерлер, окуучулар жана башка адамдар укук коргоочу боло алышат.

"Адам укугун коргоочу" – адам укуктарын тынчтык жолу менен колдоо же коргоо максатында жеке же башкалар менен биргеликте иш алып барган адамдарды сүрөттөө үчүн колдонулган термин². Укук коргоочуларды жана жарандык активисттерди аныктоочу негизги мүнөздөмө алардын ким экендигинде эмес, алар эмне кылып жаткандыгында жана кандай принциптерди жактоодо. Айрым укук коргоочулар жана жарандык активисттер бардык адам укуктарын коргоо менен алектенишет; башкалары адам укуктарынын маселелери боюнча адистешкен же жамааттардын укуктары менен алектенишет – мисалы, аялдардын укуктары, улуттук, этникалык, диний же тилдик азчылыктарга таандык адамдардын укуктары; майыптыгы бар адамдардын укуктары, ошондой эле жарандык, саясий, экономикалык, социалдык жана маданий укуктарга байланыштуу өзгөчө укук коргоо маселелери. Башкалары өз аракеттерин адам укуктарын коргоо жаатындагы эл аралык ченемдик келишимдерди жана нормаларды өнүктүрүүгө жана сактоого жумшашат; бөлөктөр мыйзам бузуулардын аныктоого кызмат көрсөтүшөт же жеке адамдарга өз укуктарын аткарууга жардам беришет. Айрым бөлүгү маалымат-адвокаттык иш жана коомдук кампанияларды жүргүзүү менен алектенсе, башкалары мониторинг жүргүзүү, отчетторду түзүү жана мыйзам бузуулар менен күрөшүү менен алектенет. Көптөгөн укук коргоочулар жана жарандык активисттер бир гана мамлекетте иштешпейт, алардын айрымдары дүйнө жүзү боюнча адам укуктарын коргоону күчөтүү максатын көздөсө, башкалары белгилүү бир өлкө же регион менен иш жүргүзүшөт.

Алардын иш-аракеттеринде укук коргоочулар жана жарандык активисттер көбүнчө көйгөйлөргө жана коркунучтарга түш болушат, күнүмдүк ишинде коопсуздукту камсыз кылуунун ар тараптуу жана динамикалык стратегияларын колдонууну талап кылат. Коопсуздук боюнча эң натыйжалуу сабактарды укук коргоочулар өздөрү алышат – алардын күнүмдүк тажрыйбасынан, ошондой эле башкаларды жана өз иш чөйрөсүн коргоо үчүн убакыттын өтүшү менен иштеп чыккан тактикасынан жана стратегияларынан.

[1] 5 бет https://www.frontlinedefenders.org/sites/default/files/2021_global_analysis_-_final.pdf

[2] Жеке адамдардын, топтордун жана коомдук органдардын укуктары жана милдеттери жөнүндө Декларацияга ылайык адамдын жалпы таанылган укуктарын жана негизги эркиндиктерин коргоого дем берүү. БУУнун Башкы Ассамблеясынын резолюциясы 08.03.1999 А / RES / 53/144
https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Defenders/Declaration/declaration_ru.pdf

Укук коргоочулар жана жарандык активисттер үчүн коркунучтар көп учурда чыныгы кол салууга айланат деп түшүнүү маанилүү. Коркунучтарды чындыкка айландыруу үчүн агрессорлордун эрки, каражаттары жана жазасыздыгы бар. Демек, укук коргоочуларды жана жарандык активисттерди коргоонун эң жакшы куралы бул бир чоң көйгөйдү чечүү боюнча саясий иш-аракеттер: өкмөттөр жана жарандык коом укук коргоочуларды жана жарандык активисттерди коркутуп, куугунтуктаган жана өлтүргөн адамдарга кысым көрсөтүү жана аларга каршы аракеттенүү зарылчылыгы.

Бирок, адвокаттар бир нече далилденген эрежелерди жана жол-жоболорду сактоо менен алардын коопсуздугун кыйла жакшырта алышат.

Бул изилдөөнүн максаты укук коргоочулар жана жарандык активисттер өз ишин жүргүзүп жаткан чөйрөнү баалоо, алардын коопсуздугун жана корголушун түшүнүүнү жана жакшыртуу.

АКШнын Кыргыз Республикасындагы Элчилигинин каржылык колдоосу менен “Смарт Жаран” Ассоциациясы тарабынан ишке ашырылып жаткан «Жарандык мейкиндикти бирге кеңейтүү» долбоорунун алкагында укук коргоочулар менен жарандык активисттердин коргоо жана коопсуздугу боюнча биргелешкен изилдөөнүн жыйынтыгы болуп саналат. Иликтөөнүн жүрүшүндө 28 бейөкмөт уюмдардын өкүлдөрү, ошондой эле 22 адам укуктарын коргоочулар жана жарандык активисттер менен маектешүү жүргүзүлдү.

Изилдөөнүн негизги идеяларынын бири-укук коргоочуларга жана жарандык активисттерге, анын ичинде адам укуктары менен алектенген уюмдарга коопсуздук жөнүндө эскертүү. Бул адамдардын коопсуздук боюнча жеке билиминен ашып, коопсуздук ажырагыс бөлүгү болгон уюштуруу маданиятына өтүүнү билдирет.

Чыр-чатактын сценарийин жетиштүү билүү жана жергиликтүү саясий контекстти түшүнүү укук коргоочулардын жана жарандык активисттердин коопсуздугун туура башкаруунун ачкычы болуп саналат. Бул изилдөө укук коргоочулар менен жарандык коомдун активисттеринин коопсуздугун камсыз кылуу боюнча эл аралык жана улуттук нормалардын ченемдерине сереп, уюмдун сурамжылоосунун, интервьюлардын жана кырдаалдын анализинин негизинде жүргүзүлгөн изилдөөлөрдүн натыйжаларын, ошондой эле коопсуздукту башкарууга этап-этабы менен мамилени камтыйт. Талкууланган темалар укук коргоочуларга жана жарандык активисттерге укук 4 коргоо иш-аракеттерине байланыштуу өсүп жаткан коопсуздук маселелерин пландаштырууга жана чечүүгө мүмкүндүк берет деп үмүттөнөбүз.

МЕТОДОЛОГИЯ

Изилдөөнүн максаты – укук коргоочулар жана жарандык активисттер иштеген чөйрөгө баа берүү, ошондой эле укук коргоочуларга коопсуздукту жакшыраак түшүнүүгө жардам бере турган кошумча билим жана айрым шаймандар менен камсыз кылуу.

Изилдөөнүн милдеттери:

- Укук коргоочулар, жарандык активисттер жана укук коргоо ишмердүүлүгүнө катышкан уюмдардын кызматкерлери туш болушу мүмкүн тобокелдиктерди (коркунучтар, ресурстар) аныктоо жана баалоо;
- Коопсуздукка байланыштуу коркунучтарды жана окуяларды аныктоо жана баалоо (кокустан, провокациядан, атайылап, байкабастан);
- Укук коргоо ишмердигине катышкан активисттердин жана уюмдардын коопсуздугуна таасирин тийгизген ишмердик чөйрөлөрүн аныктоо;
- Укук коргоочулардын, жарандык активисттердин жана укук коргоо ишмердүүлүгүнө катышкан уюмдардын психологиялык коопсуздук деңгээлин аныктоо.

Изилдөө төмөнкү суроолорго жооп берди:

- Укук коргоочулар, жарандык активисттер жана укук коргоо иштери менен алектенген уюмдардын кызматкерлери кандай тобокелчиликтерге дуушар болушу мүмкүн?
- Укук коргоочулар, жарандык активисттер жана укук коргоо тармагындагы уюмдардын кызматкерлери коопсуздукка байланышкан коркунучтардын жана инциденттердин кандай түрлөрүнө (анын ичинде онлайн) туш болушу мүмкүн?
- Укук коргоочулар, жарандык активисттер жана укук коргоо ишмердүүлүгү менен алектенген уюмдардын кызматкерлери тарабынан ар кандай топторго кандай айыптар (коомдук пикир) коюлууда?
- Укук коргоочулар, жарандык активисттер жана укук коргоо ишмердүүлүгү менен алектенген уюмдардын кызматкерлери өздөрүн психологиялык жактан канчалык коопсуз сезишет?

Сандык изилдөө ыкмалары:

- Укук коргоо уюмдарынын лидерлери үчүн онлайн анкета?

Сапаттуу изилдөө ыкмалары:

- Тереңдетилген интервьюлар
- ЖМКнын материалдарын анализдөө

Респонденттердин портрети:

- Активисттердин орточо жашы 26–27;
- Кызматкерлердин орточо жаш курагы 40 жашты түзөт.

Респонденттердин ишмердүүлүгүнүн чөйрөлөрү:

- Жарандык сектордо иштеген ЛГБТИК + көз карандысыз активисттер;
- Аялдардын мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүүгө арналган феминисттик топтор/аялдардын уюмдары;
- Экологияга байланыштуу маселелер;
- Жаштардын демилгелери/уюмдары;
- Балдар менен иштеген уюмдар;
- Мүмкүнчүлүгү чектелген адамдар;
- Адвокация/адам укуктары;
- Шайлоого мониторинг;
- Диний топтор жана жабык жамааттар менен иштеген активисттер

Иликтөөнүн алкагында 28ден ашык бейөкмөт уюмдардын өкүлдөрү менен маектешүү жүргүзүлүп, өлкөнүн ар кайсы аймактарынан жана ар кайсы улуттан келген 22 укук коргоочу жана жарандык активисттер менен маектешүүлөр өткөрүлдү.

Докладды даярдоодо укук коргоочулар менен жарандык активисттердин коопсуздугун камсыздоо боюнча маалымат жана изилдөө материалдары колдонулду.

1 – Бөлүм. Мамлекет тарабынан укук коргоочулардын жана жарандык активисттердин коопсуздугун камсыз кылуу укугун ишке ашыруу

1.1. Эл аралык келишимдерди талдоо

Бириккен Улуттар Уюму укук коргоочулар менен жарандык активисттердин иши үчүн зарыл болгон бир нече куралдарды түздү. Алардын арасында Адам укуктарынын жалпы декларациясы бар, анда 19, 20 жана 28-беренелерде пикир жана сөз эркиндиги, тынч чогулуштарга жана бирикмелерге укук, ошондой эле бул укуктар сакталып турган белгиленген социалдык жана эл аралык тартипке укук жөнүндө айтылат. 19, 21 жана 22-беренелердеги жарандык жана саясий укуктар жөнүндө эл аралык пакт пикир жана сөз эркиндигин, ошондой эле тынч чогулуштарга жана ассоциацияларга болгон укукту тааныйт жана кепилдейт.

Эки жылдан кийин Бириккен Улуттар Уюмунун Адам укуктары боюнча комиссиясы Башкы катчыдан декларациянын аткарылышын көзөмөлдөө жана колдоо көрсөтүү үчүн адам укуктарын коргоочулар боюнча атайын өкүл дайындоону өтүнөт. 2000-жылдын 26-апрелинде E/CN.4/RES/2000/6182 резолюциясы менен Адам укуктарын коргоочулар боюнча атайын өкүлдүн кызматы түзүлгөн. 2008-жылы 7/884 резолюциясына ылайык, укук коргоочуларды коргоонун өзгөчө жол-жобосунун мандатынын мөөнөтү узартылган, бирок бул жолу Башкы катчынын атайын өкүлү эмес, атайын баяндамачы дайындалган. Декларация БУУга мүчө-мамлекеттерди ар бир адамдын адам укуктарын жана негизги эркиндиктерин тынчтык жол менен колдоо, коргоо жана ишке ашырууга умтулуу укугун кепилдетүүгө милдеттендирет. Документте ошондой эле Адам укуктарынын жалпы декларациясында жана адам укуктары боюнча эл аралык келишимдерде жазылган укуктарды ишке ашырууда укук коргоочулар менен жарандык активисттердин негизги ролу таанылат. БУУнун укук коргоочуларынын абалы боюнча атайын баяндамачысы Декларацияны «Адам укуктары тармагын түшүнүүдөгү парадигмалардын жылышы катары аныктады: биринчи кезекте эл аралык коомчулук жана мамлекеттер аткара турган милдеттен ар бир адамга жана топко таандык милдетке чейин».

Декларациянын мазмунун тастыктаган мүчө мамлекеттер 2010-жылдан бери укук коргоочуларга жана жарандык активисттерге гана арналган алты резолюцияны, башкы Ассамблеяда экөөнү жана адам укуктары Кеңешинде төрт резолюцияны кабыл алышты.

Мындан тышкары, башка көптөгөн резолюцияларда укук коргоочулар жана жарандык мейкиндик жөнүндө сөз болот. Акыркы жылдары Коопсуздук кеңеши «Аялдар, тынчтык жана коопсуздук» күн тартибинин контекстинде аял укук коргоочулардын ролу жана тобокелдиктерине көңүл бурду.

БУУнун укук коргоочулар жөнүндө резолюциялары

Бул резолюциялар Норвегиянын жетекчилиги астында, колдоочу мамлекеттердин жана жарандык коомдун негизги тобунун колдоосу менен кабыл алынууда. Алар Үчүнчү Комитетте эки жылда бир жана Адам укуктары боюнча кеңештин март айындагы сессиясында үч жылда бир сунушталат. Ар бир резолюция боюнча сүйлөшүү процессине келсек, Норвегия, карап чыгуу үчүн потенциалдуу темаларды аныктайт жана алардын кайсынысы союздаш мамлекеттердин колдоосуна ээ экенин ырастайт. Ошондой эле резолюциянын максаттарын жана текстте эмнени камтый турган темаларды сунуштаган жарандык коом уюмдары менен жолугушат. Андан кийин Норвегия текстти иштеп чыгат жана сүйлөшүүлөрдү жүргүзөт, анын ичинде оппозициялык мамлекеттер менен өз ара аракеттенип, ырааттуу түрдө консенсус аркылуу документти кабыл алууга умтулат. Резолюция долбоорлору ар кандай сандагы демөөрчүлөр менен берилген (эң акыркы резолюцияда Башкы Ассамблеяда 85, Адам укуктары боюнча кеңеште 43 жана 72 демөөрчү болгон).

ЖЫЛДАР	РЕЗОЛЮЦИЯ	ТЕМАЛАР
2021	76/174 Башкы Ассамблея	COVID-19 пандемиясынын шартында адам укуктары боюнча декларацияны ишке ашыруу жана андан кийин калыбына келтирүү
2019	40/11 Адам укуктары боюнча кеңеш	Адам укуктарын ишке ашырууга, айлана-чөйрөнү коргоого жана түрүктүү өнүгүүгө адамдын экологиялык укуктарын коргоочулардын салымын таануу
2019	74/146 Башкы Ассамблея	Укук коргоочулар жөнүндө Декларацияны ишке ашыруу
2017	72/247 Башкы Ассамблея	Адам укуктарын коргоочулар декларациясынын 20 жылдыгы
2016	31/32 Адам укуктары боюнча кеңеш	Экономикалык, социалдык жана маданий укуктар менен алектенген укук коргоочуларды коргоо
2015	70/161 Башкы Ассамблея	Укук коргоочулар Декларациянын контекстинде укук коргоочулар
2013	22/6 Адам укуктары боюнча кеңеш	Укук коргоочуларды коргоо
2013	68/181 Башкы Ассамблея	Адам укуктарын коргоочулар жөнүндө декларацияны жайылтуу
2011	66/164 Башкы Ассамблея	Укук коргоочулар: аял укук коргоочуларды коргоо

Укук коргоочуларды жана жарандык активисттерди коргоо боюнча мамлекеттердин милдеттенмелери

Адам укуктарын колдоо жана коргоо үчүн коопсуз жана жагымдуу шарттарды түзүү үчүн укук коргоочуларды жана жарандык активисттерди коргоо боюнча мамлекеттердин милдеттенмелери бир нече документтерде баяндалган. Негизги документ укук коргоочулар жөнүндө Декларация болуп саналат. Декларация адам укуктарын колдоо жана коргоо боюнча укук коргоочулардын укуктарына жана милдеттерине карата мамлекеттин милдеттерин аныктоо менен адам укуктарынын жалпы декларациясына жана адам укуктары боюнча эл аралык келишимдерге ылайык, мамлекеттердин учурдагы милдеттенмелерин колдонот. Мамлекеттер адам укуктары жаатындагы декларацияларга жана макулдашууларга ылайык, анын ичинде жарандык, саясий укуктар жөнүндө Эл аралык пакт, андан тышкары экономикалык, социалдык жана маданий укуктар жөнүндө милдеттенмелерди алышат. Мындан тышкары, Расалык басмырлоонун бардык түрлөрүн жоюу жөнүндө эл аралык конвенциянын кыйноолорго жана адамкерчиликсиз же кадыр-баркты басмырлаган мамиленин жана жазанын түрлөрүнө каршы Конвенциянын, аялдарга карата басмырлоонун бардык түрлөрүн жоюу жөнүндө Конвенциянын жана баланын укуктары жөнүндө Конвенциянын, ошондой эле Майыптардын укуктары жөнүндө Конвенциянын катышуучулары болуп саналган бардык мамлекеттер укуктун үстөмдүгүнө жана адам укуктарына зыян келтириши мүмкүн болгон ар кандай аракеттерден алыс болууга милдеттүү.

Укук коргоочуларга жана жарандык активисттерге карата мамлекеттердин негизги милдеттенмелери укук коргоочулар жөнүндө Декларацияда баяндалган. Бул документтин өзөгүн бардык адам укуктарын коргоо, алдыга жылдыруу жана аткаруу милдети турат. Ошол эле учурда Декларацияда жана андан кийинки резолюцияларда укук коргоочулар менен жарандык активисттердин салымысыз адам укуктарына жетишүү мүмкүн эместиги таанылган. Андан тышкары, адам укуктарын коргоо, туруктуу, ачык жана демократиялык коомдорду куруунун жана сактоонун ажырагыс элементи катары таанылат.

Дал ушул контекстте мамлекеттер өз өлкөлөрүндө жана бүткүл дүйнө жүзү боюнча адам укуктарын илгерилетүү үчүн жеке адамдардын укуктарын коргоого (жалгыз же башкалар менен биргелешип иштеген) негизги милдети болуп саналат. Бул милдеттенме онлайн жана оффлайн режиминде бардык укук коргоочулар жана жарандык активисттерге тоскоолдуксуз жана кооптуусуз иштей ала турган чөйрөнү түзүү үчүн бардык зарыл чараларды көрүүнү талап кылат.

Бир гана талап – укук коргоочулар жана жарандык активисттер өз ишмердүүлүгүн тынчтык жолу менен жүргүзүү жана Адам укуктарынын жалпы декларациясына (UDHR) ылайык, бардык адам укуктарынын универсалдуулугун “эч кандай айырмачылыксыз, мисалы, расанын өңү, жынысы, тили, дини же ишеними, саясий же башка көз караштары, улуттук же социалдык теги, мүлктүк же башка статусу.”

ЭКСПК маанисиндеги оң жана терс милдеттенмелерге карата БУУнун Адам укуктары боюнча комитети ICCPRга ылайык, мамлекеттер Пактта таанылган укуктарды бузуудан алыс болушу керек жана жеке адамдар же башка мамлекеттик эмес субъекттер тарабынан мындай бузууларды болтурбоо, жазалоо, иликтөө же жоюу үчүн зарыл болгон чараларды көрүшү керек деп билдирди. Мындан тышкары, алар ЭКСПК боюнча мыйзамдык милдеттерин аткаруу үчүн мыйзамдык, соттук, административдик, тарбиялык жана башка тиешелүү чараларды көрүүгө тийиш[3]. Адам укуктарын урматтоо, коргоо жана аткаруу милдети адам укуктарын коргогондордун укуктарына да тиешелүү. Мамлекеттер, укук коргоочулар менен жарандык активисттердин укуктарын бузган аракеттерден тыйылбастан, ошондой эле укук коргоочуларды жана жарандык активисттерди коргоо боюнча зарыл чараларды колдонуу, коопсуз шарттарды түзүү боюнча реактивдүү жана алдын алуучу чараларды аткарышы керек дегенди билдирет, укук коргоочулар жана жарандык активисттер репрессиялардан же башка зыяндардан коркпостон өз ишмердүүлүгүн эркин жүргүзө ала турган колдоо чөйрөсү. Мамлекеттер бийлик органдары менен же башка жарандар менен өз ара аракеттенүүдө инсандардын жана топтордун адам укуктарын коргоп чыгышы кадыресе көрүнүш болгон кырдаалга жетишүү үчүн өз коомунда адам укуктарынын маданиятын өнүктүрүү боюнча активдүү билим берүү чараларды ишке ашырышы керек.

Адам укуктарын, өзгөчө укук коргоочулар менен жарандык активисттердин укуктарын урматтоо, коргоо жана камсыз кылуу милдети бүтүндөй мамлекеттерге тиешелүү. Мисалы, БУУнун Адам укуктары боюнча комитети бүтүндөй ар бир катышуучу-мамлекет үчүн юридикалык жактан милдеттүү экендигин жана бардык бийлик бутактарынын (аткаруу, мыйзам чыгаруу жана сот) жана башка мамлекеттик органдардын ар кандай деңгээлдеги аракеттери – улуттук, аймактык же жергиликтүү – катышуучу мамлекеттин жоопкерчилигине алынат. Бардык деңгээлдеги бийлик бутактары укук коргоочулар менен жарандык активисттердин укуктары үчүн жооп берет, эгерде, мисалы, аткаруу бийлиги мыйзам бузуулар фактысына кайрылса, мамлекет жоопкерчиликтен бошотулушу мүмкүн эмес[4]. Эгерде адамдар же адамдардын тобу иш жүзүндө мамлекеттик орган катары иш алып барган болсо, мамлекеттик кызмат адамы же орган катары расмий статусу жок адамдар же адамдардын топтору тарабынан укук коргоочуларга жана жарандык активисттерге каршы багытталган эл аралык укукка ылайык келбеген иш-аракеттер үчүн, мамлекетке жоопкерчилик жүктөлүшү мүмкүн. Мисалы, мындай адамдар же адамдардын топтору конкреттүү көрсөтмөлөрдү аткарганда же андан кийин мамлекеттин ачык макулдугу менен иш алып барганда ушундай маселе жаралат. БУУнун Адам укуктары боюнча кеңеши мамлекеттерди "Укук коргоочулар жана жарандык активисттер коопсуздукка, тоскоолдуктар жана коркунучтар пайда болуусунан коркпостон өз ишин жүргүзө ала турган коопсуз жана жагымдуу шарттарды түзүүгө"[5] чакырды.

[3] БУУнун Адам укуктары боюнча комитети, "Пактка катышкан мамлекеттерге жүктөлгөн жалпы укуктук милдеттенменин мүнөзү" аттуу №31 жалпы эскертүү, UN Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.13, 26 мая 2004 г., пп. 6–8.

[4] Ал жерде, п. 6–8. Ушуга байланыштуу, Адам укуктары боюнча комитеттин тарабынан мамлекеттерге жүктөлгөн милдеттенмелерин чечмелөөгө ылайык, анда көрсөтүлгөн бардык милдеттенмелер мамлекеттин аймагынан тышкары да колдонулаарын белгилей кетүү керек – мисалы, анын аймагынан тышкары аракеттенген мамлекеттин күчтөрү. Жалпы комментарий № 31, 10–пункт.

[5] БУУнун Адам укуктары боюнча кеңешинин A/HRC/RES/22/6 резолюциясы

БҮҮнүн укук коргоочулардын абалы жөнүндө атайын баяндамачысынын пикири боюнча, коопсуз жана жагымдуу шарттар төмөнкүлөрдү камтыйт: жагымдуу укуктук, институционалдык жана административдик алкактар; укук коргоочуларга каршы багытталган укук бузууларга карата сот адилеттигине жетүү жана жазасыз калуу менен күрөшүү; күчтүү жана көз карандысыз улуттук укук коргоо институттары; укук коргоочу аялдарга жана аялдардын укуктары жана гендердик маселелер менен алектенген адамдарга өзгөчө көңүл бурган саясат жана программалар; коркунучка дуушар болгон топторго көңүл бурууга мүмкүндүк берген укук коргоочуларды коргоонун натыйжалуу саясаты жана механизмдери; мамлекеттик эмес субъекттер тарабынан укук коргоочулардын ишин урматтоо жана колдоо; эл аралык укук коргоо органдарына коопсуз жана ачык жеткиликтүүлүк жана укук коргоочулардын күчтүү, динамикалуу жана ар түрдүү жамааты[6]. Мындай шарттар укук коргоочулардын жана жарандык активисттердин физикалык жана психологиялык кол тийбестигин, эркиндигин, коопсуздугун жана кадыр-баркын натыйжалуу коргоону, ошондой эле адам укуктарын коргоо укугун толук жүзөгө ашыруу үчүн чоң мааниге ээ болгон бир катар башка негизги адам укуктарын ишке ашырууну билдирет.

1.2. Улуттук мыйзамдарды талдоо Укук коргоочулар жана жарандык активисттер боюнча мыйзамдардан келип чыккан мамлекеттердин милдеттенмелери.

Бириккен Улуттар Уюмуна мүчө мамлекеттер укук коргоочуларга жана жарандык активисттерге адам укуктарын коргоо укугун эркин ишке ашырууга мүмкүндүк берүүчү коопсуз жана жагымдуу чөйрөнү түзүү жана колдоо үчүн мыйзамдык, административдик жана башка тийиштүү чараларды көрүүгө милдеттүү. БҮҮнүн Адам укуктарын коргоочулар декларациясынын 3-беренесине ылайык, ички мыйзамдар адамдын бардык укуктарын жана негизги эркиндиктерин, анын ичинде адам укуктарын коргоо укугун ишке ашыруу үчүн укуктук базаны түзөт. Ушуга байланыштуу ал мамлекеттин адам укуктары жаатындагы эл аралык милдеттенмелерине шайкеш келиши керек[7].

Ошондуктан, катышуучу мамлекеттер жарандык коом менен консультацияларды жана тиешелүү эл аралык органдардын техникалык колдоосун колдонуу менен адам укуктарын коргоо укугун ишке ашырууга тиешелүү бардык мыйзамдарды карап чыгууга жана эл аралык стандарттарга туура келбеген бардык мыйзамдарды өзгөртүүгө же жокко чыгарууга тийиш. Ошондой эле тиешелүү саясатты, практиканы жана административдик жана институционалдык базанын жалпы иштешин карап чыгуу, адам укуктарын коргоо укугун ишке ашыруудагы бардык тоскоолдуктарды жоюу үчүн чараларды көрүү зарыл. Мындан тышкары, мамлекеттик кызмат адамдарын, анын ичинде укук коргоо жана сот органдарынын кызматкерлерин жана башка кызмат адамдарын мамлекеттин адам укуктарын коргоочулардын жана жарандык активисттердин укуктарын, анын ичинде адамды коргоо укугун сыйлоо милдети боюнча окутууну камсыз кылышы керек[8].

[6] Укук коргоочулардын абалы боюнча атайын баяндамачынын баяндамасы, A/HRC/25/55, 23 декабря 2013 г., п. 61.

[7] БҮҮнүн декларациясынын 3-беренесинде мындай деп айтылат: "Бириккен Улуттар Уюмунун Уставы жана адам укуктары негизги эркиндиктер жаатындагы мамлекеттин башка эл аралык милдеттенмелери менен макулдашылган ички мыйзамдар адам укуктары жана негизги эркиндиктер жүзөгө ашырылууга жана камсыз кылынууга тийиш болгон, декларацияда эскертилген бул укуктарды жана эркиндиктерди колдоо, коргоо жана натыйжалуу жүзөгө ашыруу боюнча бардык иш-аракеттер жүргүзүлө турган юридикалык алкактарды түзөт"

[8] БҮҮнүн адам укуктары боюнча кеңешинин A/HRC/RES/22/6-резолюциясын 12-п. караңыз 9 Article 2 of the Universal Declaration of Human Rights: "Everyone is entitled to all the rights and freedoms set forth in this Declaration".

Улуттук коргоо көрсөтмөлөрү укук коргоочуларга жана жарандык коомдун активисттерине гана эмес, кеңири топторго карата колдонулса, мамлекеттер өз мыйзамдарын алардын аймагындагы адамдардын ар кандай укуктарды жана эркиндиктерди[9] жалпыга бирдей таануусунан келип чыккан коопсуздугун кепилдөө милдетине негиздешет. Мыйзам укук коргоочуларга жана жарандык активисттерге, жалпы коргоо милдеттенмесинен тышкары, адатта, укук коргоочулардын Декларациясында каралган милдеттенмелерге таянат. Бул топту коргоо жашоо укугун жана физикалык кол тийбестикти гана эмес, адам укуктарын коргоо укугун да билдирет. Укук коргоочуларга жана жарандык активисттерге карата зордук-зомбулукка ушул өңүттөн карай турган болсок, бул милдеттерди ишке ашыруу үчүн киргизилген мыйзамдар жана механизмдер да тиешелүү муктаждыктарга толук жооп бере ала тургандай кененирээк мамиле жасоого болот.

Ошондуктан, укук коргоочулар жөнүндө Декларация **"эл аралык кызматташтыктын маанилүү ролун жана адам укуктарынын негизги эркиндиктердин бардык бузулушун натыйжалуу жоюуга көмөктөшүүдө айрым адамдардын, топтордун жана мекемелердин баалуу ишин"** таанылганда жана ошол эле текстте адам укуктарын коргоо укугу, ал 12-беренеге ылайык мамлекеттерге коргоо милдетин жүктөйт.

Укук коргоочулар жана жарандык активисттер жөнүндө Кыргыз Республикасынын мыйзамдары.

Укук коргоочуларга жана жарандык активисттерге карата атайын укуктук ченемдер жана жоболор жок экендигине карабастан, Конституция бардыгынын мыйзам алдында тең укуктуулугун, коомдук турмушка катышуу укугун, коопсуздукка, кыйноолордон эркиндикке, адилет соттук териштирүү, сөз эркиндиги, сөз эркиндиги, басма сөз, бирикмелер, тынч чогулуштар, жеке жана турак жай укугу, ошондой эле маалыматтарды эркин чогултуу, алуу, пайдалануу жана жайылтуу укуктары менен камсыз кылат.

Бул укуктарды коргоону улуттук мыйзамдар, анын ичинде "Кылмыш-жаза кодекси", "Жазык-процесттик кодекс", "коммерциялык эмес уюмдар жөнүндө" Мыйзам, "Юридикалык жактарды, филиалдарды (өкүлчүлүктөрдү) мамлекеттик каттоо жөнүндө" мыйзам, "Журналисттин кесиптик ишин коргоо жөнүндө" Мыйзам, "маалыматка жетүүнүн кепилдиктери жана эркиндиги жөнүндө" мыйзам, "телекөрсөтүү жана радиоуктуруу жөнүндө" Мыйзам жана "мамлекеттик органдардын коомдук кеңештери жөнүндө" Мыйзамы камсыз кылат.

Өлкө жетекчилиги бир нече жолу бейөкмөт уюмдардын ишмердүүлүгүн чектөөгө, жарандык коомго көзөмөлдү күчөтүүгө аракет кылган. 2016-жылы Алмазбек Атамбаев өлкөнүн Баш Мыйзамына өзгөртүү киргизүү демилгеси менен чыгып, анда "Нике – аял менен эркектин ортосунда гана түзүлөт" деп белгиленген, ошондой эле адам укуктары боюнча эл аралык келишимдердин улуттук мыйзамдарга караганда артыкчылыктуюлуугу алынып салынган.

[9] Article 2 of the Universal Declaration of Human Rights: "Everyone is entitled to all the rights and freedoms set forth in this Declaration".

2021-жылдын 5-майындагы Конституцияда калктын адептүүлүгүн коргоо боюнча нормалар камтылган, Конституциянын негизинде 2021-жылдын 24-июлунда Садыр Жапаров инсанды руханий-адептик жактан өнүктүрүү жана дене тарбия концепциясына кол койгон. Концепциянын максаты «ички саясаттын багыттарынын бири – жарандарды жогорку адеп-ахлак нормаларын, салттуу үй-бүлөлүк жана коомдук баалуулуктарды, сергек жашоо образын өздөштүрүү, жалпы адамзаттык баалуулуктар системасы менен тааныштыруу аркылуу жарандарды тарбиялоону бекемдөө. Кыргызстандын элдеринин маданиятынын байлыгын, оригиналдуулугун жана биримдигин чагылдырган», мындай абстракттуу ченемдер коомдун айрым топторун, укук коргоочуларды, жарандык активисттерди жана эркин ЖМКларды куугунтуктоо тобокелдигине алып келиши мүмкүн, бул концепция уюмдарды, укук коргоочуларды жана жарандык активисттерди тандап көзөмөлдөөнүн жана куугунтуктоонун дагы бир мамлекеттик механизми болуп калат.

Кошумчалай кетсек, 2014-жылдан бери “чет элдик агент” түшүнүгүн киргизүү демилгеси көтөрүлүп, чет өлкөдөн каржыланган бардык бейөкмөт уюмдар чет элдик агент катары каралып, киреше булагын жарыялоодо кошумча жүктү орнотуу демилгеси көтөрүлгөн. Мыйзам долбоору Жогорку Кеңеште эки жыл каралып, 2016-жылы четке кагылган. Анткени 2021-жылы “Коммерциялык эмес уюмдар жөнүндө” мыйзамга өкмөттүк эмес уюмдар тарабынан каражаттын булагын жарыялоого байланыштуу өзгөртүүлөр киргизилген. 2022-жылы депутат Надира Нарматова Жогорку Кеңеште “чет элдик агенттер жөнүндө” мыйзам долбоорун демилгелөө керек деген маселени кайрадан көтөргөн, эл өкүлү бул чечимин “Кыргызстандын өнүгүүсүнө бейөкмөт уюмдар тоскоол болууда” деп негиздеген¹⁰.

2021-жылдын 23-августунда “Интернет тармагындагы такталбаган (жалган) маалыматка даттануу жөнүндө” мыйзам кабыл алынган (мурдагы маалымат менен манипуляциялоо жөнүндө мыйзам). Мыйзамдын ишке ашыруунун так механизмдери жок экенине жана Кыргыз Республикасынын Конституциясына жана эл аралык милдеттенмелерине карама-каршы келгендигине карабастан, кабыл алынган, жарандардын социалдык тармактардагы билдирүүлөрүн көзөмөлдөө үчүн колдонулушу ыктымал.

Укук коргоочуларды жана жарандык активисттердин өздөрүн коргоо маселеси мамлекет тарабынан болушу керектигин эске алуу керек. Кыргызстандын бардык мамлекеттик органдары укук коргоочулардын жана жарандык активисттердин өз ишмердүүлүгүн жүргүзүү мүмкүнчүлүгүн негизсиз чектеген аракеттерге жол бербөө менен укук коргоочулардын жана жарандык активисттердин укуктарын урматтоого, коргоого жана колдоо көрсөтүүгө, ошондой эле алардын коопсуздугун камсыз кылууга милдеттүү.

[10] <https://vesti.kg/politika/item/96465-nadira-narmatova-nuzhno-prinyat-zakon-ob-inostrannykh-agentakh-inache-nikakogo-spokojstviya-ne-budet.html>

Бирок, укук коргоочуларды жана жарандык активисттерди куугунтуктоо тенденцияларына таянып, бейөкмөт уюмдарга кошумча жүктөө нормаларын кабыл алуу жана калк арасында укук коргоочулардын талаштуу имиджин жалпы пропагандалоо жана жарандык активисттер, ошондой эле укук коргоочулардын өздөрү менен болгон маектешүүлөрдүн негизинде мамлекет укук коргоочуларды жана жарандык активисттерди коргоо боюнча өз милдеттерин такыр аткарбайт деген тыянак чыгарууга болот.

Ушул маселеге байланыштуу укук коргоочуларды жана жарандык активисттерди коргоо боюнча ченемдерди кабыл алуу зарыл деп эсептейбиз, анда жок дегенде төмөнкү пункттар камтылышы керек:

Чөйрө:

- "Укук коргоочу" жана "жарандык активист" деген түшүнүктөр текстте эл аралык документтерге ылайык укук коргоочуларга жана жарандык активисттерге кеңири жана так аныктама камтылуусу тийиш;
- Укук коргоочуларды жана жарандык активисттерди коргоо башка корголуучу топтордон өзүнчө каралышы керек, ошондуктан мыйзамдарда алардын өзгөчө муктаждыктары эске алынышы керек; Эгерде башка топтор камтылган болсо, анда укук коргоочулар жана жарандык активисттер өзүнчө пунктта каралышы маанилүү, бул жерде укук коргоочулар жана жарандык активисттер талап кылган коргоонун өзгөчөлүгүн эске алуу керек. Ушундай жол менен бир нече топту мыйзамдуу түрдө коргоо аракети менен алардын муктаждыктары басылбайт.

Мамлекеттик милдеттенмелер:

- Милдеттенме укук коргоочулар жана жарандык активисттер тарабынан жасалган иштерди таануудан келип чыгат;
- Таануу коргоо милдетин билдирет;
- Мамлекетке жүктөлгөн милдеттер адам укуктарын кепилдөө боюнча жалпы милдетти камтышы керек, адам укуктарын коргоо милдетинен бөлүп кароого болбойт.

1.3. 2020–2022–жылдардагы тенденцияларга сереп

2020–жылдан тарта COVID–19 инфекциясынын жайылышына байланыштуу Кыргызстанда укук коргоочуларды жана жарандык активисттерди куугунтуктоонун жаңы айлампасы башталган. Пандемияга байланыштуу киргизилген чектөөлөр тынч чогулуштарга тыюу салууга мүмкүндүк берген, социалдык тармактардын колдонуучуларын коркутуп–үркүтүүсү күч алган, алар ковид менен ооругандарды дарылоодогу көйгөйлөрдү көтөрүшкөн жана аларга түшкөн каражаттарды ачык бөлүштүрүүнү талап кылышкан.

2020–жылдан баштап укук коргоочуларды жана жарандык активисттерди мамлекет тарабынан куугунтукка алуусу башталган.

Тынч чогулуштарга тыюу салуу

8-марттагы жүрүштөр. 2020-жылдын биринчи жана резонанстуу окуяларынын бири 2020-жылдын 8-мартында укук коргоочулар менен жөө жүрүштүн катышуучуларынын кармалышы болгон. Биринчи Май райондук соту 2020-жылдын 1-июлуна чейин митингдерди жана тынч жыйындарды өткөрүүгө, анын ичинде 8-марттагы аялдар маршына тыюу салган. Бишкек мэриясы менен Биринчи май райондук администрациясы тынч митингдерди өткөрүүгө тыюу салууну соттон суранышкан. Бул чечимдин негизинде жөө жүрүштүн маршруту өзгөртүлүп, өткөрүү жери катары Свердлов району тандалган. Жөө жүрүш башталгандын алгачкы мүнөттөрүндө калпакчан белгисиз адамдар жөө жүрүшкө чыккандарга кол салышып, келген милиция чагымчыларды кармоонун ордуна, жөө жүрүшкө чыккандарды кармашкан. Жыйынтыгында жөө жүрүштүн 8 катышуучусуна бийликке баш ийбегендиги үчүн айып салынган. Жалпысынан 70ке жакын адам кармалган. Свердлов райондук ички иштер бөлүмүндө эки сааттан кийин кол салуудан жабыркагандардын көбү эч кандай айыптары жок бошотулган. Беш чагымчы кармалып, айып пул салынган, бирок ошол убакытта 30га жакын адам кол салгандары билдирилген. Тынчтык жүрүш токтотулгандан кийин БУУ жана ЕККУнун эл аралык уюмдары өлкө бийлигин аялдардын укугун коргоого жана диалог аянтчасын түзүүгө чакырган. Ал эми Amnesty International укук коргоо уюму милиция кызматкерлеринин 8-марттагы тынч митингдин катышуучуларын чагымчыларга кол салуудан коргобой жатат деп айыптап, алардын аракеттерин иликтөөнү талап кылган. 2020-жылдын ноябрында Жогорку сот Бишкек жана Свердлов райондук сотторунун актыларын жокко чыгарып, ага ылайык жөө жүрүштүн катышуучуларын камоо мыйзамдуу деп табылган. Ошол эле учурда сот милиция кызматкерлеринин аракетин мыйзамдуу же мыйзамсыз деп тааныган жок. Кийинчерээк, 2021-жылдын 27-январында Кыргызстандын Улуттук коопсуздук боюнча мамлекеттик комитети марштын беткапчан белгисиз адамдар тарабынан кол салууга кабылган он катышуучусунун ичинен экөө гана жабырлануучу деп таанылган деген чечим чыгарган. Камакка алуулар боюнча комментарий берген басма сөз катчысы төмөнкүлөрдү билдирген: **Бизге белгилүү болгондой, митингдин уюштуруучулары мэрия менен туура макулдашкан эмес. Окуяга келсек, укук коргоо органдары акциянын айрым катышуучулары менен сүйлөшүүлөрдү жүргүзүүнү көздөп, алар боюнча суроолор болгон. Милиция жаңжалдын алдын алганы жакшы болду. Гендердик теңчилик адамдын эң маанилүү укуктарынын бири, ал эми аялдардын укуктарын кеңейтүү өкмөттүн маанилүү милдеттеринин бири. Бул иш боюнча чагымчылардын аракетине жүйөлүү юридикалык баа берилиши керек**”[11]. Бул окуяда мамлекет кырдаалды ачык иликтөөнү жана соттун адилеттүү болушун камсыз кылган жок.

2020-жылдын 8-мартында Ош шаарында да “Аялдардын тилектештиги маршын” өткөрүүгө тыюу салынып, коронавирустун жайылышын алдын алуу максатында Ош шаарынын мэри тарабынан тыюу салуу чечими кабыл алынган.

[11] <https://rus.azattyk.org/a/30475852.html>

Тынч чогулуу эркиндигин чектөө чаралары сакталбагандыктан, марштын уюштуруучулары баары бир чыгып кетүүнү чечишкен, бирок укук коргоо органдары тарабынан телефон аркылуу коркутуулар болгон, алар кол салуу болгон учурда жоопкерчиликке тартыла албастыгын айтышкан. Жыйынтыгында жөө жүрүштү Кыргызстанда кыздарга жана аялдарга карата зордук-зомбулук көйгөйүн талкуулоочу тематикалык иш-чарага жылдыруу чечими кабыл алынган.[12]

Мыйзамдуулук үчүн жүрүштөр. 2020-жылдын декабрынан тарта Бишкек шаарында мыйзамдуулук үчүн тынчтык жүрүштөрү өтө баштаган. Мыйзамдуулук үчүн тынчтык жүрүштөрүн өткөрүү идеясы Садыр Жапаровдун Кыргызстандын Конституциясын өзгөртүү демилгесине байланыштуу келип чыккан. Жөө жүрүшкө чыккандар ар бир жекшембиде жаңы Конституцияны талкуулоодо жана кабыл алууда мыйзамды сактоону талап кылып жөө жүрүшкө чыгышкан, анткени Конституцияны демилгелөөдө, аны иштеп чыгууда жана коомдук талкуулоодо мыйзам бузуулар көп болуп, ошондой эле сунушталып жаткан өзгөртүүлөр адам укуктарынын чектелишине мүмкүнчүлүк түздү. Жекшембидеги жөө жүрүштөргө каршы “антимитинг” механизми колдонулгандыктан, 2021-жылдын 14-мартында мыйзамдуулук үчүн жөө жүрүш өткөн жерде бейөкмөт уюмдарга, “Азаттыкка” жана кыргыздын каада-салтына каршы митингге чыгышкан[13].

Зомбулукка каршы митинг. 5-апрелде барымтага алынып, зордукталып, андан соң өлтүрүлгөн Айзада Канатбекованын өлүмүнө байланыштуу 2021-жылдын 8-апрелинде жүздөгөн адамдар көчөгө чыккан. Ички иштер министрлиги Айзаданын апасынын билдирүүсүнө карабай, дайынсыз жоголгон аялды издөөгө киришкен эмес, 2 күндөн кийин анын жансыз денеси табылган. Митингдин катышуучулары ички иштер министринин кызматтан кетишин жана кыздарды күйөөгө берүү үчүн ала качкандарга жазаны күчөтүүнү талап кылышкан. Митинг “Аял өлтүрүүнү токтоткула” резолюциясынын долбоорун иштеп чыгуу менен аяктады, мамлекет башчылары Кыргызстанда аялдардын өлүмүнө жол бербөө боюнча натыйжалуу чараларды көрмөйүнчө митингдерди улантуу чечими кабыл алынган. 15-апрелде митингдин катышуучулары кайрадан Ички Иштер Министрлигинин имаратынын жанына чогулганда, агрессивдүү адамдардын тобу митингди үзгүлтүккө учуратышкан. Кийинчерээк ал жакка башка адамдар келип, зордук-зомбулукка каршы чыккандар “гейлер жана динге ишенбегендер” деген жалпы билдирүү менен бийликти колдоп митинг өткөрө башташкан. Иликтөөчү журналист Болот Темировдун айтымында, антимитингди Ички иштер министрлигинин жетекчилиги өзү даярдаган, анын билдирүүсү боюнча, катышуучуларынын арасында ИИМдин мурдагы кызматкерлери да болгон жана акциянын өзү УКМКнын билдирүүсү менен болгон[14].

[12] <https://kloop.kg/blog/2021/03/14/v-bishkeke-proshli-voskresnyj-marsh-za-zakonnost-i-miting-protiv-npo-i-azattyk/>

[13] <https://rus.azattyk.org/a/31212657.html>

[14] <https://srdefenders.org/search-page/?keyword=kyrgyzstan>

Согушка каршы митингдер. Украинада согуштун башталышы менен согушка болгон мамилесин ачык билдирген укук коргоочуларга жана жарандык активисттерге кол салуулар, куугунтуктар боло баштады. 2021-жылдын 11-мартында Бишкектин Биринчи Май соту Россия Федерациясынын элчилигинин имаратынын жанында, Жогорку Кеңештин жанында, президенттик администрациянын жанында, ошондой эле Ала-Тоо аянтында митингдерди өткөрүүгө тыюу салган. Тыюу салуу чечими митингчилер ызы-чуу жаратып, жөө жүргүнчүлөргө көйгөй жаратып жатат деп арызданган жарандын арызынын негизинде кабыл алынган. Белгилей кетсек, Биринчи Май райондук сотунун чечимине ылайык, 5-мартта КР Тышкы Иштер Министрлигине дипломатиялык нота жөнөтүлүп, анда элчилик митингдин катышуучуларына чара көрүү өтүнүчү менен кайрылганын жана митингдер уруксатсыз өтүп жатат деген билдирмелер болгон.

Бир катар укук коргоочулар менен жарандык активисттер Биринчи Май райондук сотунун чечими Конституцияга каршы келерин айтып чыгышкан. Тынч чогулуштарды өткөрүү эркиндигине укук 39-беренеден белгиленген. Конституциялык укук боюнча адис: **“Мындай чечим таптакыр негизсиз жана мыйзамсыз. Кайсыл убакыттан бери чет мамлекеттин элчилиги биздин укук коргоо органдарына [жарандардын] конституциялык укуктарын чектөөнү бүйрүйт... “Элчиликтердин ар кандай суроо-талаптары эч качан конституциялык гана эмес, [...] чектөөгө багытталган иш-аракеттери да мүмкүн эмес”** – Сания Токтогазиев.

Укук коргоочулар Динара Ошурагунова, Өндүрүш Токтонасыров жана Азиза Абдирасулова Россия Федерациясынын элчилигинин жанында өздөрүнүн конституциялык мыйзамына ылайык митинг өткөрүштү. Укук коргоочулар РОВД тарабынан кармалып, аларга «майда бейбаштык» жана «милиция кызматкерлеринин мыйзамдуу талаптарына баш ийбөө» беренелери боюнча айып тагылган. Соттун чечими менен «майда бейбаштык» беренесинин негизинде кылмыштын курамы жок болгондуктан иш токтотулган. Динара Ошурагунова, Азиза Абдирасулова жана Өндүрүш Токтонасов “милиция кызматкерлеринин мыйзамдуу талаптарына баш ийбегени үчүн” 3 миң сомдон айып төлөшкөн.

2022-жылдын 1-апрелинде Бишкек шаардык соту Украинадагы согушка каршы же Орусиянын баскынчылыгын колдогон митингдерди өткөрүүгө убактылуу тыюу салган. Тыюу 1-июлга чейин киргизилген; өзгөчө мамлекеттик жана муниципалдык иш-чаралар үчүн гана жүргүзүлөт.

Укук коргоо ишмердүүлүгүнүн куугунтугу

Камил Рузиев – Ысык-Көл облусунун Каракол шаарындагы "Вентус" укук коргоо уюмунун жетекчиси. Ал юридикалык жардам көрсөтөт жана кыйноолордун, зомбулуктун жана дискриминациянын курмандыктарынын кызыкчылыктарын коргойт. Камил Рузиев 2020-жылдын 29-майында кармалып, ага "документтерди жасалмалоо" жана "алдамчылык" беренелери боюнча айып тагылган.

Андан кийин бир берене иштен алынып, Рузиевге «Документтерди жасалмалоо» беренеси боюнча айып тагылган, Камил Рузиев 2020-жылдан бери үй камагында болгон. Рузиевге козголгон кылмыш иштери анын мыйзамдуулукту камсыздоо жана акыйкаттыкка жетишүү боюнча укук коргоо ишмердүүлүгүнө түздөн-түз байланыштуу болгон. БУУнун укук коргоочуларынын абалы боюнча атайын баяндамачысы Мэри Уорлал кыргыз бийлигине эки жолу кайрылып, Кыргызстан укук коргоочуну жана жарандык активисттерди куугунтуктабастан, адилеттикке жетишүүгө жардам бериши керектигин белгиледи[15]. Камил Рузиевди коргоп, укук коргоо жана сот органдары уюштурган өзүм билемдикке каршы “Теңдик үчүн” коалициясы чыгып сүйлөп, ошондой эле “Камил Рузиевге боштондук!” петициясын колдоо үчүн жалпы республикалык онлайн кол топтоо жүрдү. 5-августта Каракол шаардык сотунда тараптардын жарыш сөзүндө мамлекеттик айыптоочу БУУнун кайрылуусу **«Сот процессине кысым көрсөтүү»** [16] экенин белгиледи. 2022-жылдын 12-августунда Каракол соту Камил Рузиевди актаган.

Эгемендүүлүк алгандан бери бийлик тарабынан укук коргоочуларга, жарандык активисттерге дайыма куугунтук болуп келгени менен. Азыр интернетте укук коргоочуларды жана жарандык активисттерди куугунтуктап, коркутуп жатканы кооптондурган тенденция. 2020-жылдын декабрында Facebook кыргызстандык иликтөөчү журналисттердин жана эксперттердин маалыматынын негизинде 400гө жакын фейк аккаунттарды өчүргөн. Бирок маселе чечилбей келет: ЖМКнын иликтөөлөрү көрсөткөндөй, фейк аккаунттар системалуу түрдө аларга акча төлөгөндөрдү мактоого жана оппоненттерине, анын ичинде саясатчыларга, журналисттерге жана активисттерге кол салууга аракет жасалат.

Социалдык түйүндөр же уюлдук телефондор аркылуу коркутуулар болгон учурда мамлекет укук коргоочуларды жана жарандык активисттерди коргоого албайт. «Баштан Башта» жаштар кыймылынын лидери жана Бишкектин борборундагы коррупцияга каршы тынч митингдердин уюштуруучуларынын бири активист Улан Үсөйүн социалдык тармактар аркылуу троллдордон да, азыркы бийликтин жактоочуларынан да дайыма коркутуп-үркүтүүлөр болуп жатканын билдирди. 2020 жана 2021-жылдары Улан Үсөйүн Ош жана Баткен облустарына барганда бир топ адамдар коркутушкан, коркутуулар Улан Үсөйүнүн[17] ишмердүүлүгүнө байланыштуу болгон, ал адамдар табылган эмес.

Бийликти сыңдоо

Кыргызстанда альтернативалуу көз караштагы, бийликти сындаган адамдарды куугунтуктоо тенденциясы дайыма болуп келген. Бирок акыркы жылдары бул тенденция кеңири жайылып, укук коргоочулар менен жарандык активисттерге гана эмес, бийликти сындаган постторду жазган же жөн эле репост жасаган социалдык тармактардын колдонуучуларына да таасир этүүдө. Бийлик алардын ишмердүүлүгү тууралуу альтернативалык жана сын пикирлерге чыдамсыздык менен мамиле кылууда.

[15] <https://kloop.kg/blog/2022/08/05/delo-kamilya-ruzieva-gosobvinitel-poschital-prizyv-oon-prekratit-presledovanie-pravozashhitnika-kak-davlenie-na-kyrgyzstan/>

[16] <https://rus.azattyk.org/a/31344863.html>

[17] <https://kloop.kg/blog/2021/08/31/mvd-proslushivalo-telefony-bolee-100-politikov-i-aktivistov-klara-sooronkulova/>

Мындай сабырсыздык укук коргоочуларды, жарандык активисттерди, журналисттерди, ММКларды, блоггерлерди ачык айыптоодо көрүнүп турат. Бийлик сөз эркиндигинин кол тийгис укугуна кол салууда.

Президенттен баштап, укук коргоочуларга, жарандык активисттерге, нааразы болгон журналисттерге, массалык маалымат каражаттарына карата жек көрүү сөздөрү ачык айтылууда. Бийликке сын айткан адамдардын бардыгын “Батыштын үгүтчүлөрү”, “Кыргыздын улуулугуна каршы чыккандар” катары көрсөтүп жатышат. Акыркы эки жылда бийлик тарабынан саясий оппоненттерге карата куугунтук активдүү жүрүп, көптөгөн оппозициялык маанайдагы саясатчылар, алардын жардамчылары жана партияларынын мүчөлөрү суракка чакырылып, кылмыш иштери козголуп, алтургай күнөөлүү деп табылып жатышат. Иликтөөчү журналист Болот Темировго окшоп, нааразы болгон журналисттерге жана маалымат каражаттарына карата «Жасалма иштер» козголуп жатат. Социалдык тармактардын колдонуучулары жана коомдук тармактардагы администраторлор да бийликти сындаганы үчүн жоопко тартылууда.

Укук коргоочуларды жана жарандык активисттерди куугунтуктоо боюнча резонанстуу иштердин бири – бул соттун уруксаты менен, бирок таптакыр эле чектен чыккан негизде жасалган телефон тыңшоо. 2021-жылдын август айында КР Конституциялык сотунун мурдагы судьясы, «Реформа» саясий партиясынын төрайымы Клара Сооронкулова 2021-жылдын январь айынан бери Ички иштер министрлиги 100дөн ашык адамдын үнүн угуп жатканын билдирген[18]. Ички иштер министрлиги маалыматты тастыктап, андан тышкары телефон тыңшоо соттун чечиминин негизинде жүргүзүлүп, 2020-жылдын октябрында болгон массалык башаламандыктарга байланыштуу экенин тактады.

Бирок “угуучулардын” тизмесинде укук коргоочулар менен жарандык активисттер Нурбек Токтакунов, Таттыбүбү Эргешбаева, Рита Карасартова, конституциялык укук профессору Сания Токтогазиева бар. Клара Сооронкулованын айтымында “Тыңшоолор 2021-жылдын 6-январынан бери жүргүзүлүүдө”. Тизмедеги адамдардын көпчүлүгү активдүү жарандык позицияны ээлешет, жүргүзүлүп жаткан мамлекеттик саясатка карата өз сын-пикирлерин тайманбастык менен жана ачык билдиришет”. ИИМ өз түшүндүрмөсүндө жарандарды тыңшоо адамдардын катышуусун аныктоо максатында толугу менен мыйзамдуу жүргүзүлгөн деп ырастаган[19].

[18] https://24.kg/vlast/205585_mvd_zanimaetsya_proslushkoy_politiki_inbspjuristyi_obratilis_knbspprezidentu/

[19] <https://kloop.kg/blog/2020/12/31/pozharnaya-komanda-vlasti-kak-legko-sozdat-fabriku-fejkov-v-kyrgyzstane/>

Укук коргоочу Нурбек Токтакунду камакка алуу түрүндө административдик жоопкерчиликке тартылышы чындыгында мыйзамсыз индикатор болуп саналат, демек, соттор укук коргоочуну ачык айтканы үчүн камоого прецедент түздү, бул албетте сөз эркиндигин чектөө. Нурбек Токтакунов «Соттор кимдер?» деген кемсинткен сөздөрү үчүн «Майда бейбаштык» беренеси боюнча жоопко тартылган. Ушул берене боюнча жоопкерчилик эсептик көрсөткүчтүн элүү беш өлчөмүнө чейин айып салууга же отуздан кырк саатка чейинки мөөнөткө коомдук жумуштарга тартууга, же үч суткадан беш суткага чейинки мөөнөткө камакка алууга алып келет. Нурбек Токтакунов апелляциялык арыз түшкөнүнө байланыштуу камакка алынып, сот залынан бошотулган. Бирок эртеси укук коргоочу кайрадан кармалып, Биринчи Май РИИБнин СИЗОсуна камалган. Шаардык сот Биринчи Май райондук сотунун чечимин өзгөртүүсүз калтырган. Нурбек Токтакунов жана анын жактоочулары БУУнун Адам укуктары боюнча комитетине арыз менен кайрылмакчы.

2 Бөлүк Изилдөөнүн жыйынтыктары жана сунуштар

2.1. ЖМКлар укук коргоочулар менен жарандык активисттерди кантип чагылдырышат жана колдонуучулар (көрүүчүлөр, угуучулар, окуучулар) кандай кабыл алышат

Канчалаган жылдар бою укук коргоочулар менен жарандык активисттерге карата мамлекет жана кээ бир жалпыга маалымдоо каражаттары, меди ресурстар тарабынан калыптанып калган “Нпошник”, “Грант жегичтер”, “ЛГБТ”, “Батышчыл” деген маанидеги түшүнүктөрдүн кесепетинен укук коргоо уюмдары жана жеке активисттер, жарандык активисттер өлкөнүн салттуу негиздерине жана коопсуздугуна коркунуч алып келет деген стереотиптердин күчөөсүнө алып келди. Мисалы, “Дело №1” гезити укук коргоо ишмердүүлүгүн каралоо менен алектенип, жек көрүүчүлүк маанайдагы макалаларды байма-бай жарыялап келген, ошол эле макалалар “Вечерний Бишкек” гезитине байма-бай жарыяланып турат, мындан тышкары ар кандай телеграм каналдары да бар. Укук коргоочуларга, жарандык активисттерге, укук коргоо ишмердүүлүгү менен алектенген уюмдарга жана көз карандысыз маалымат каражаттарына каршы ар кандай билдирүүлөр жарыяланат.

Социалдык тармактардын өнүгүшү менен салттуу жалданма макалалардын ордуна жаңы инструменттер келди, мисалы: “Интернет троллдор”.

Интернет-тролль – бул адамдарда күчтүү эмоционалдык реакция ойготуп, сүйлөшүүлөрдү, комментарийди же форумдагы маекти башка нукка бүрүп, адамдарды талкуунун темасынан алыстатуу үчүн онлайн режиминде атайылап, жолдон чыгаруу, орой же капа кылуучу билдирүүлөрдү жасаган адам. Троллинг ар кандай формада болушу мүмкүн. Көпчүлүк троллдор муну жеке ырахат алуу үчүн жасаса, троллингдин башка түрлөрү конкреттүү тапшырмаларды аткаруу үчүн колдонулат.

Kloop.kg Кыргызстандагы троллдорду чыгаруучу фабрика боюнча иликтөө жүргүзүп, иликтөө троллдорду кимдер каржылай турганын жана алар эмне себептен бар экенин ачыктады. **"Троллдор фабрикасы" жана "бот фермасы" деп аталып, алар социалдык платформалардын мазмунуна чоң таасирин тийгизет. Алар менен төмөндө мисал келтирилген тармактардагы терс фактордордун өсүшүн байланыштырышат:**

- коомдук ой пикирди манипуляциялоо;
- интернетте куугунтуктоо/кодуроо;
- фейк жаңылыктар;
- деструктивдүү пропаганда;
- кастык тилин колдонуу менен социалдык араздашууну пайда кылуу

Көрүнүп тургандай, социалдык тармактарда коомдук пикирди жаратууда троллдордун ролун баалабай коюуга болбойт, айрыкча троллдор онлайн куугунтуктоо жана коркутуулар менен коштолуп, албетте тынчсыздануу жана коркуу сезимин жаратпай койбойт. Укук коргоочулар менен жарандык активисттер интервью учурунда алар көп учурда интернет-троллдордун курмандыгына айланганын баса белгилеп кетишкен. Көпчүлүк учурда интернеттеги коркунучтар реалдуулукта болбогону менен, социалдык медиа куугунтуктоонун өзү тынчсызданууну жаратып, эмоционалдык чарчап калууга алып келет. Бул изилдөөнүн алкагында биз Instagram жана Facebook социалдык тармактарынын колдонуучуларынын укук коргоочулар жана жарандык активисттер тууралуу жаңылыктарга реакциясын карап көрдүк. Белгилей кетсек, Украинадагы согушка каршы митингдер, 8-марттагы жөө жүрүш, адам укуктары жана мыйзам үстөмдүгү тууралуу митингдер негизинен терс реакцияларга дуушар болгон. Зордук-зомбулукка кабылгандардын иштери менен алектенген укук коргоочулар жана жарандык активисттер тууралуу жаңылыктар терс реакцияларды жаратпайт.

Украинадагы согушка каршы митингге, интернет колдонуучуларынын комментарийлери.

akipress - Following

1212121211 Хахолдордун тагдырын чечип жиберчудой доопарастар
22w Reply See translation

t.19507 Власть чё с ними церомонитесь закрывайте нахер
22w Reply See translation

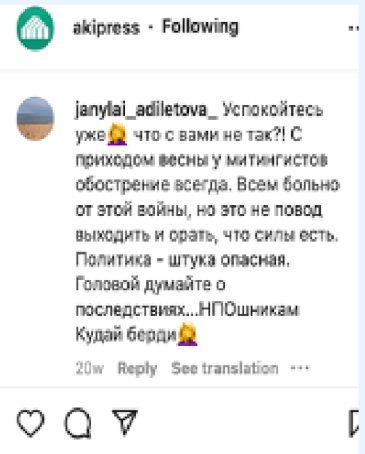
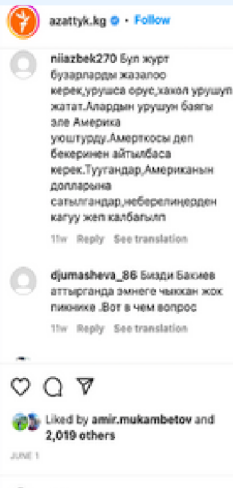
starp0203 Этих любителей гейропейских ценностей на 15 суток мести улицы... И город чище и порядка больше...
22w Reply See translation

gu_inaga4129 Они могут иметь свое принципиальное мнение? Может это их гражданская позиция!

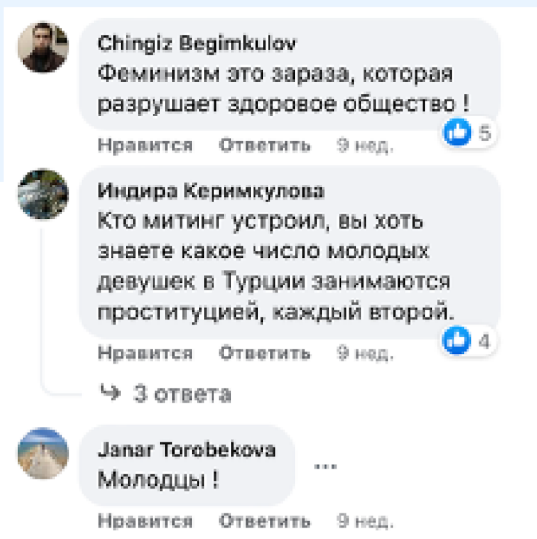
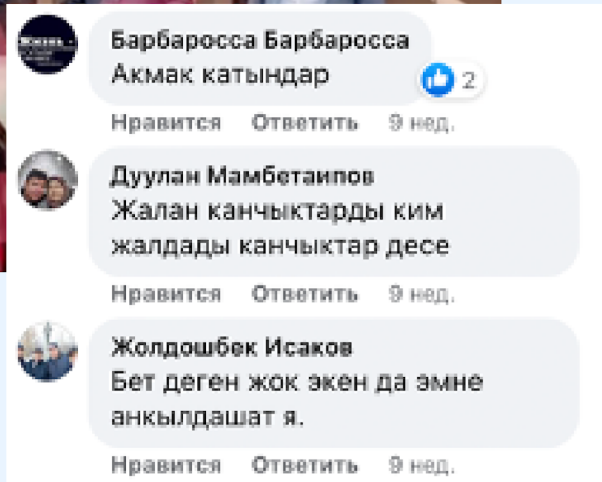
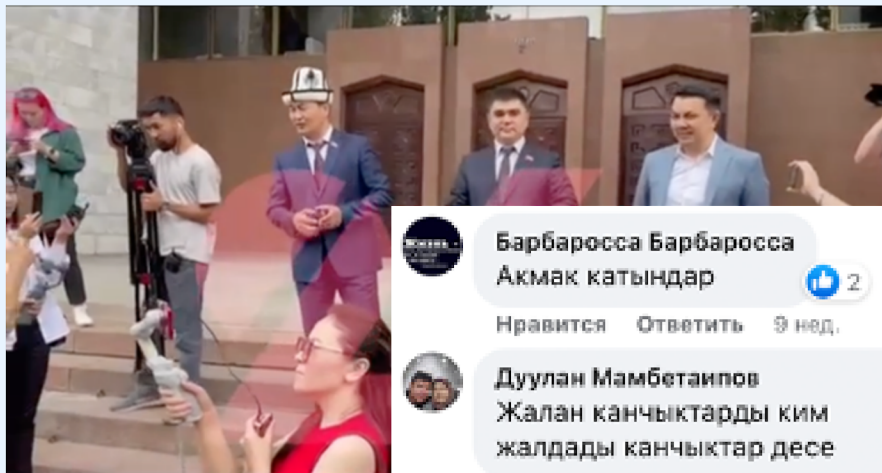
akipress - Following

aijamalbekbolsunkuzu В числе митингующих в основном участвовали представители НПО, которые многие годы работают в нашей стране на деньги западных доноров! Спрашивается, вам спокойно не живется? Зачем провоцировать людей на проблемы и конфликты?
20w Reply See translation

52,295 views

КР Жогорку Кеңешинин депутаты Шайлообек Атазовдун жаш кыздардын чет өлкөгө чыгуусуна тыюу салуу демилгесине каршы уюштурулган митинг. Атазов митингдин катышуучуларына чыгып, алар менен баарлашуунун ордуна өзүн агрессивдүү алып барып, улуттук кийим кийген аялдарды чогултуп, салттуу кыргыз аялы менен митингдин катышуучуларын салыштырууга чейин барган. Төмөндө 24.kg маалымат порталынын фейсбук колдонуучуларынын комментарийлери келтирилген.

ММКларды жана интернет-троллдорду колдонуу кыргыз саясатчылары үчүн абдан күчтүү курал болуп калды, социалдык тармактардын ролу барган сайын жогорулап жатканын эске алганда, троллдор ыңгайлуу коомдук дискурсту түзүүнүн эң сонун жолу болуп калууда.

2.2. Бейөкмөт уюмдардын (БӨУ) коопсуздугуна баа берүүнүн жыйынтыгы

“Жарандык активисттердин коопсуздугу” илимий–изилдөө долбоорунун алкагында 28 бейөкмөт уюмдан сурамжылоо жүргүзүлдү. Ошондой эле ар түрдүү бөлүмдөргө бөлүнгөн уюдук коопсуздук, коопсуздук саясаты, уюмдун кызматкерлеринин коопсуздугу, иш–чаралардын жана иш сапарлар учурундагы коопсуздуктарын багытындагы жалпы 53 суроону камтыды. Жана да изилдөөдө “жаш” жана “эски” уюмдар да катышты.

Изилдөөгө катышкан уюмдардын ишмердүүлүгү төмөнкүлөрдү камтыйт: саламаттыкты сактоо, социалдык, укуктук, жарандык билим берүү, гендердик, айлана–чөйрөнү коргоо, маданият жана искусство, социалдык ишкердикти өнүктүрүү, массалык маалымат каражаттары, илим, ишкердикти жана кесиптик ишмердүүлүктү өнүктүрүү жана жарандык коомду кеңейтүү жана чыңдоо кирет.

Сурамжылоого катышкан уюмдардын максаттуу аудиториясы: жаштар, кыздар жана аялдар, балдар жана өспүрүмдөр, майыптыгы бар адамдар, этникалык азчылыктар, ЛГБТК+ жамааттары, улгайган адамдар, жарандык коом, мигранттар, жергиликтүү бийлик жана коомчулуктар, медицина кызматкерлери.

Уюмдардын географиялык камтылуусу

- Бишкек – 11
- Ош – 9
- Ош облусу – 2
- Жалал–Абад облусу – 1
- Чүй облусу – 3
- Ысык–Көл облусу – 3
- Талас облусу – 1
- Нарын облусу – 1

Респонденттер уюмдун/бирикменин коопсуздугу боюнча суроолорго төмөнкүдөй жооп беришти:

- Сиздин уюмуңузда коопсуздукка байланышкан кандай инциденттерге туш болгонсуз? Респонденттер үчүн эң көп коопсуздукка байланышкан инциденттер: жеке жана корпоративдик аккаунттардын социалдык тармактарына онлайн чабуулдар (5 жооп); укук коргоо органдарынын көзөмөлү (5 жооп); физикалык чабуулдар (4 жооп).
- Респонденттер коопсуздукка коркунуч алып келүүчү тарап катары укук коргоо органдарын жана улутчул топторду көрсөтүштү.
- Респонденттер коопсуздук боюнча окуулардан өткөнсүздөрбү деген суроого көпчүлүгү “жок” же “мурун/мурда” деп жооп беришти.
- Сиз мезгил мезгили менен коркунучтарды, аялуу жерлердин санын, өзүңүздүн коопсуздук ресурстарыңызды камтыган тобокелдиктерди баалап турасызбы? 11 респонденттердин ичинен 7 Ооба деп жооп берсе 4 жок деп жооп берген.

Сурамжылоонун жыйынтыгы боюнча, сурамжылоого катышкан респонденттердин көпчүлүгүндө актуалдуу коопсуздук саясаты жана куугунтукталган учурда өз кызматкерлерин коргоону жүзөгө ашыруучу стратегиялары жок экендиги аныкталды. Катышкан дээрлик бардык уюмдарда кибер коопсуздук боюнча эки факторлуу коргонуудан башка коопсуздук саясаты жок экендиги аныкталды. Уюмдарда штаттык психолог жок болгондуктан көбүн эсе, достук уюмдардан психологиялык жардам табууга туура келет. Дээрлик бардык респонденттер, кызматкерлердин үйлөрүнүн/батирлеринин коопсуздук абалы жөнүндө эч кандай түшүнүктүн жоктугу, ошондой эле кызматкерлерге жана алардын үй-бүлөлөрүнө коркунуч түүлсө, коопсуз жай бере турчу жай жок деп жооп беришти.

Өзгөчө баса белгилеп, ойлондуруучу нерсе бул уюмдар иш-чара өткөзүүдө жана иш сапарлары учурунда кызматкерлердин коопсуздугу жөнүндө варианттарды ойлоп чыкпагандыгы. Ошол себептен кызматкерлер сыртта иш сапарында жүргөндө коопсуздугун коргоочу эч кандай стратегия жок.

Коопсуздук саясатынын, ошондой эле видеокамералар сыяктуу коопсуздук куралдарынын жетишсиздигинин негизги себептеринин бир каржылоонун жоктугу жана бул тармактар билимдин жетишсиздиги деп жооп беришти.

Маалыматты же окуяларды коомчулукка тез жеткирүүгө/ жайылтууга мүмкүндүк бере турган социалдык тармактарда кеңири байланыштарыңыз барбы?

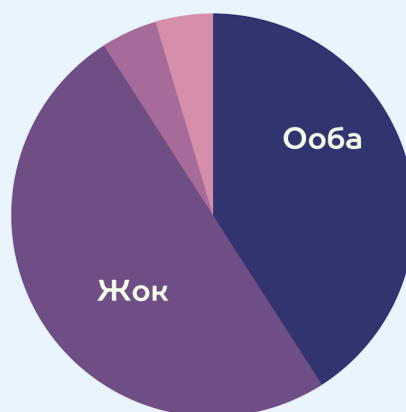
Сиздин уюмуңузда коопсуздукка байланышкан фактыларды китеби барбы?

Уюмуңуздун кызыкчылыгын коргой турчу адвокат менен келишимиңиздер барбы?

Сиз бейөкмөт уюмдарга оор кырдаалдарда (коопсуздук коркунучтары, кол салуулар ж.б.) чүкүл жардам көрсөткөн фонддор жөнүндө билесизби?

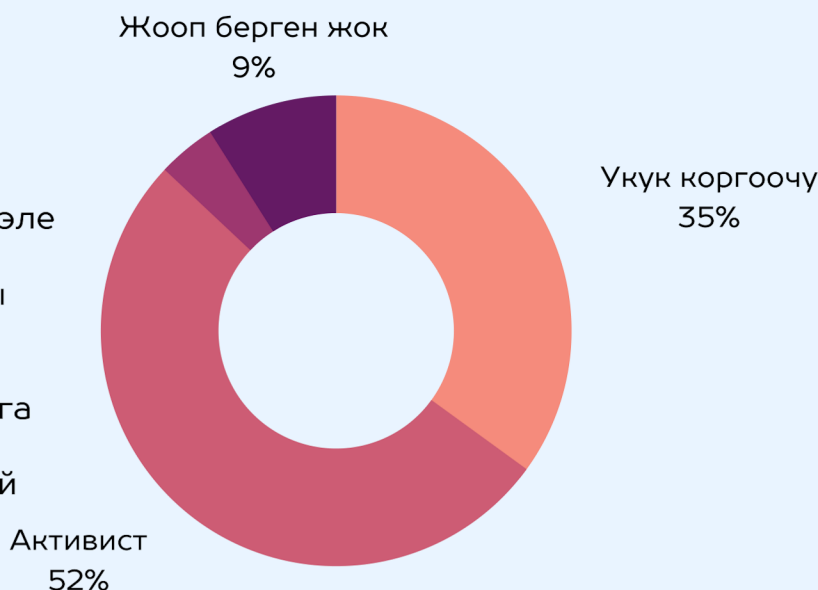

2.3. Укук коргоочулар менен жарандык активисттер арасында терең маектешүүнүн жыйынтыгы.

Изилдөөнүн алкагында укук коргоочулар, жарандык активисттер жана укук коргоо ишмердиги менен алектенген уюмдардын кызматкерлери менен 22 терең маектешүү жүргүзүлдү.

Сиз өзүңүздү кандай идентификациялайсыз?

Интервью жалпысынан 34 суроодон туруп, 3 бөлүмгө бөлүнгөн, ошондой эле маектешүүнүн аягында ар бир респондент кантип өзүн жана жалпы укук коргоо ишмердүүлүгүн коопсуздандыруу боюнча өз сунуштарын бере алышты. Интервьюга адам укуктары менен алектенген уюмдардын кызматкерлери, ошондой эле жеке укук коргоочулар жана жарандык активисттер катышты.

Укук коргоочулар жана жарандык активисттер өз ишмердүүлүгүн ар кандай тармактарда жүргүзүшөт: аялдардын жана майыптыгы бар адамдардын укуктары, кыйноолордун курмандыктарын коргоо, жаштар, шаардык демилгелер, зомбулуктун курмандыктары менен иштөө, жарандык коом менен сыяктуу ар түрдүү багытта иш алыр барышат.

Төмөндө маектешүүнүн жыйынтыгы келтирилген. Коопсуздук максатында бардык ысымдар жана уюмдардын аттары жашырылган.

Интервьюга катышкан бардык укук коргоочулар жана жарандык активисттер өздөрүн коопсуз сезишпейт. Өздөрүнүн жана жакындарынын коопсуздугу үчүн тынчсыздануу жана коркуу сезими өздөрү же кесиптештери дуушар болгон куугунтуктан улам келип чыгат. Укук коргоочулар жана жарандык активисттер кооптуулук көп учурда укук коргоо органдарынан жана бүтүндөй мамлекеттен, ашкере улутчул түзүлүштөрдөн жана алар менен чогуу иштеген бенефициарлардын жакындарынын коркутууларынан келип чыгаарын айтышты. Укук коргоочуларга жана жарандык активисттерге жеке репрессия гана коркунуч туудурбастан, үй-бүлө мүчөлөрүнө да коркунуч туулат, бизнес жүргүзүүдө тоскоолдуктар жаралып, мамлекеттик кызматта иштеген туугандары аркылуу кысым көрсөтүүгө аракет жасашат.

«Укук коргоо органдары мени көбүнчө адвокат жана укук коргоочу катары билешет. Менин уюмум тууралуу аз адамдар менен билүү менен тез эле үнүтүп коюшат. Ошол себептен да мага кол салуулар болууда. Жана ошондой эле м аты жөнүмдүн айынан менин инилеримдин бизнестерин да текшерип чыгышкан»

Белгилей кетсек, айрым респонденттер өздөрүн активист же укук коргоочу деп эсептебейт, жөн гана өздөрүн “активдүү жарандар” деп аташат, респонденттердин бири укук коргоочу жана активист деген түшүнүктөрдүн ортосунда бөлүнүү жок экенин белгиледи.

«Кол салуулар болуп, аңдып сабап салышкан учурлар да болгон. Мен сага бир окуяны айтып берейин. Бизге кардар кайрылып аны атайын жайда жашырып турганбыз. Күйөөсү биздин адвокаттын изине түшүп, ал иштген кеңсени жана кайда жашоосун үй-бүлөсүн, канча баласы бар билип алган. Ал маалымат чогулта алган. Анан ал бизди ээрчип, жапа чеккен кардарларыбыз турган баш калкалоочу жайга чейин аңдып келген. Биз анын аялы менен операциядан кийин кыйналгандыгы үчүн дарыканага дары алганы барганыбыз. Ал күтүлбөгөн жерден бизге чуркап келген, а биз кыйкырып, чуркап качканбыз бул чынында коркунучтуу. Бир аял эми ачып жаткан кандайдыр бир дарбазага чуркап бардык. Убакыт болот деп ойлодук, бирок аял коркконунан ачкычтарды таап ачканга үлгүрбөй калды. Ал киши бизди кууп жетип, кол салып, уруп баштаган. Аны менен кошо иниси бизди камерага видеого тарта баштады. Биз шок абалга түшүп калдык. Биз болсо милицияга чалганбыз, бирок ал телефонду жулуп алды. Бизде ушундай жаңжал орун алган. Аял дарбазаны ачып, биз кирип кетүүгө үлгүрдүк. Бактыга жараша анын чоң ити бар экен, аны ит менен коркутуп качырганга жетиштик. Милиция келгенче жанагы аялдын короосунда отурдук. Ошентип биз арыз жазууга туура келди. Кийинчерээк ал мага чалып, социалдык тармактардан жазып жатты. Биз РОВДда жолугушууда жолукканыбызда ал досторун алып келди. Алардын арасынан шарттуу түрдө эркиндикке чыккандарды да тааныдым. Мен алар менен мурда иштегем. Алар да мени тааныды. Ал менин кайда жашаарымды, эмне менен алектенеримди билчү. Чынында коркуу сезимдери болбой койгон жок. Менден улам анын мөөнөтүн кошуп коюшканы да толук эсимде. Мен ошол жерде туруп, эмне болуп жатканына таң калдым. Чынын айтсам, коопсуздук үчүн чоң коркуу болгон жана бир нерсе болуп кетиши мүмкүн деп коркконмун. Мен коридорго чыкпастан ичкериде отургам. Андан кийин биз бүт РОВДны бутуна тургузууга туура келди. Биздин уюм Ички иштер министрлигине кат да жазган.»

«Менин башыман бир эмес, эки, үч жолу кол салуу өткөн. Мурун соцтармактарда каралоо, асылуу болсо азыр физическийге өтүп алды. Бийликте каралып отургандай эле. Мисалы, таап берип, сотко кайрылсан дагы эч иш аракет болбойт. Анткени алар корголот, атайын уюштурушкан болот, сен-эчкимсинда. Ошон үчүн коркунуч бар, өзүм бир жолу кайрылгам, кол салгандардын суротторун таап берип, тилеке каршы анын бирөөсү да аягына чыкпады. Жөн гана регистрация кылып коюшкан. Тилеке каршы, бизде андай нерсе аягына чыкпайт, негизи тергечүүгө сууро болуш керек эле. Бирок ал терүгүүчүлөргө эч нерсе болбой эле кайра жумушунда көтөрүлүп атышат.»

«Эгерде тобокелчиликтер жөнүндө айта турган болсок, 2021-жылы менин телефон номериме түздөн-түз коркунуч келгенин мисал келтире алам. Алар мага азыр жасап жаткан ишимди токтотпосом, анда мага баңгизаттарды салып, фейсбуктагы баракчамды жаап салыштары мүмкүн деп жазышкан. Алар да менин каттарымды окуп, жумушта жолугушуу тууралуу билишип, эгер барсам кармайбыз деп коркутушкан. Андан соң бир аз коркконмун. Ошондон кийин мен коопсуздук мен үчүн эмне экенин жана эл алдындагы адам болуу эмне экенин биле баштадым. Ар дайым коопсуздукту ойлоо бул маанилүү деп эсептейм.»

Кээ бир респонденттер коркунуч келип чыгуучу бир нече категорияны

Укук коргоочулар жана жарандык активисттер интернеттеги онлайн коркунучтарды өз ишмердүүлүгүндөгү эң баса белиглеп кетүүчү аялуу тараптардын бири деп аташкан. Көп учурда онлайн коркунучтар чыныгы жашоодо жүзөгө ашпаса да, тынчсыздануу жана коркуу сезимин алып келет.

«Митингдерде мага мындай коркутуулар болбойт. Албетте социалдык тармактарда жазасыз калышың мүмкүн, ал эми реалдуу жашоодо бетиңди көрсөтүп, коркутуп-үркүтүп чыксаң милицияга арыз жазсаң болот. Демек, коррупциялык схемалар же иликтөөлөр менен алектенген активисттерге жана бейөкмөт уюмдарга каршы коркутуулардын негизги куралы социалдык тармактардагы коркутуулар болуп саналат. Айрыкча, имам Дооловдун үстүнөн арыз жазганыбызда, аялдын эти арзандап жатканын, ошондуктан койдун эти кымбаттап жатканын айтып, ал туура эмес деп эсептеген кийимдерди жек көрүүсүн билдирип чыккан. Социалдык тармактарга анын үстүнөн УКМКга арыз жазганбыз деп жазганымда мага реалдуу коркутуулар келе баштады.»

«Ар кандай коркутуп-үркүтүүлөр болот, алар мени сабап, өлтүрүп кетебиз деп айтышат, бирок ата-энеме муну айта алам. Мен түшүндүм, алар көбүнчө фейк аккаунттардан жазышат, сиз аларды жолугушууга чакырганда – алар келбейт. Муну көп жолу укканда чынында коркуп кетесиң. Муну мага инстаграмдагы жеке каттарга жазышат.»

«Социалдык тармактарда дайыма кодулап тынчтык бербөө/куугунтуктоо болуп турат. Алар дайыма мен жөнүндө бирдемелерди жазышат, бизде атайын мамлекеттик кызматтарга тиешелүү коомчулуктар да бар. Негизи жарандык коомдо бардыгыбыз алар жөнүндө билебиз. Анан мен жөнүндө, менин ишмердүүлүгүм, жеке жашоом тууралуу ар дайым кандайдыр бир окуялар жаралат. Бул жерде адамдарга кысым көрсөтүүнүн бир ыкмасы десем жаңылышпайм. Себеби бизде элдерге бирөөнүн алдына уят болуп калуу деген менталитет бар. Аларды шантаж кылып, коркутуп башаганда өзүн өзү каршы чыгып цензура кылып башташат.»

«Конституциялык референдумда биз үчүн көп сандагы боттор иштеген. Бул укмуштуудай болду. Боттар мындай нерселер жөнүндө жазып жатышты: «Кандай оозу өрдөктүн оозундай болуп?». же “көз айнегин чечип алса болмок”, “бул эмне деген катын?”. Аял экенибиздин негизинде куугунтуктар көп болду. Эмнегедир бул референдумдан кийин да кээ бир нерселер жөнүндө катуу сүйлөп жатабыз, бирок бул боттор азыр болсо жок. Менин оюмча бул бизге каршы ушундай нерселерди атайын жазуу үчүн акча төлөнгөн боттор болчу. Толук кандуу жалган жалаа жабуу болчу. Бирок 2021-жылдын май-июнь айларынан бери коркунучтар токтоп калган. Бирок жеке мага эч кандай коркутуулар болгон жок.»

Коркутуулардын булактары кимдер?

Фейк аккаунттар. Бул көбүнчөсү үй бүлөлүк зомбулук жөнүндө сөз болгондо –эркектер тарабынан жасалат. Мага “Силер өзүңөр ушуга алып келдиңер”деп жазышат.

«99% жаңы ачылган фейк аккаунттардан жөнөтүлүп, ал О жазылуучу жана активдүүлүгү төмөн же радикалдык көз карашты кармангандар болуп саналат. Аны мен профилдеги сүрөтүнөн тааный алам, бирок фамилиясын жана атын таба албайм. Сиз анын аты-жөнүн биле албайсыз, бирок анын лакап атын билүү менен кээ бир маалыматтар, сүрөттөр болсо, бул чыныгы адам экени анык болуп калат. Бул көбүнчөсү 99% эркектер. Аялдар, адатта, зыянсыз ат менен коркутпастан, уят кылганды жакшы көрүшөт. Бул аялдар аккаунттары, бирок менимче, алар эркектер болушу мүмкүн, анткени бизде аял аккаунттарынын артында жашынган эркек троллдор бар..»

Сиз коркутууларга кантип жооп берип, реакция жасайсыз? Сиздин жүрүм-турумуңуз жана позицияңыз өзгөрөбү?

«Мен позициямды өзгөртө түрчү мындай коркутууларды албасам керекко дейм. Жок деп үмүттөнөм. Балким, качан гана менин туугандарыма чыныгы коркунуч жаралганда, ошондо ойлонуп баштайм. Бирок социалдык тармактар боюнча – алар мага чынында жакпайт жана жагымсыз, бирок мен аларга кантип жооп бергенди үйрөндүм.»

Мен алардын VPNин аныктап, милицияда жолушуубузду айтам. Жана дароо коркунучтар 50% токтойт десем болот. Бул жалган себеби мен VPN аркылуу аларды таба албайм – мен алардын сабатсыздыгынан гана пайдаланам. »

Сиз үчүн коопсуздук деген эмне? Сиз аны кантип аныктайсыз?

"Коопсуздук–бул мага, менин уюмуна, менин кызматкерлериме эч ким кол салбайт жана биз укук коргоо органдарынан коргонушубуз керек эмес деп айта алам. Чынында менде жана биздин кызматкерлерде андай ишеним жок. Кол салуу болгон учурда күнөөлүүлөр жазасын аларына жана укук коргоо органдары бизди да коргойт деген ишеним чынында жок".

Кыргызстандагы укук коргоочуларды, жарандык активисттерди жана бейөкмөт уюмдарды душман көрсөтүү биринчи кезекте бийлик тарабынан жүргүзүлөт. Бардык бейөкмөт уюмдарга, укук коргоочуларга жана жарандык активисттерге акча төлөнүп аларды “Батыштын агенттери, ЛГБТ коомчулугунун өкүлдөрү” деген сөздөр укук коргоочулардын, жарандык активисттердин жана жарандык коомдун көпчүлүк демилгелерин жана ишмердүүлүгүн басуу же бут тосуу үчүн кеңири колдонулат. Тилекке каршы, биздин коомдо ЛГБТ+ коомчулугунун өкүлү болуу коррупционер, үүрү, зордуктоочу же киши өлтүргүчтөн да жаман кабылданат. Укук коргоочулар жана жарандык активисттер бизге берген интервьюларында аларга илинип калган таңуулоолор менен кантип күрөшөөрүн жана бул алардын жеке жашоосуна кандай таасирин тийгизүүсүн жана менен аларга илинип калган кандай таңуулоолорго көбүрөөк дуушар болоорун айтып беришти.

«Биринчиден, биз батыштын агенттерибиз, бул салттуу таңуулоо жеке мага да илинип, бизди улуттук душмандары деген көптөгөн макалалар да көп. Батыштын агенти дегенде мекенге чыккынчылык жана улуттук кызыкчылыктарга саткындык деп кабыл алышат. Экинчиден, гранттардын айынан да болуп жатат, бирок биз ар дайым отчет берип туруучу уюм болгондуктан, бизде дайыма аудитордук отчеттор даярдалып турат. Ошондой эле негизи биз эч качан ишибиздин көлөмүн жашырбайбыз, жылдык отчетторду эрте чыгаруу менен ачык суммаларды берип, донорлорубузду эч качан жашырбайбыз. Бул жагынан алар ар кандай уюмдар, кыймылдар биз аркылуу каржыланып жатканын да жазышкан.»

«Бир убакта сенин айланаңда эч кандай дос калбай калуусун да кабыл ал баштайсын. Мен көпчүлүк досторум менен байланышымды үзгөм, анткени биздин көз караштарыбыз дал келбейт. Эгер мурда сиз сексисттик сөздөрдү түшүнбөй, алар сизге кадимкидей эле көрүнсө, азыр мен үчүн бул нормалдуу эмес. Ар бир сөзгө маани берип турам. Мен жөн гана алардын катарынан кетүүнү чечтим. Сиз досторсуз каласыз. Бирок ошого карбастан менин дайыма шериктерим/досторум бар. Булар сиздин көз карашыңызды бөлүшкөн жана сиз менен бир нерсени көздөгөн адамдар. Ар кандай жолдор менен болгонуна карабастан сиз дагы алар менен бир толкунда болосуз..»

«Биринчиси, сиз батышчыл адамсыз. Экинчиден, сиз акчага сатылган адамсыз, үчүнчүдөн, сиз ЛГБТ адамдарды колдойсуз жана өзүңүз ЛГБТ+ коомчулугунансыз. Төртүнчүдөн, сиздин нпошник экендигиңиз кемсинтүү катары эсептелет. Башында мен бейөкмөт уюмдар эмне үчүн мынчалык терс контекстте көрсөтүлгөнүн, эмне үчүн батышчылдык жаман экенин түшүнгөн жокмун. Кыргыздар үчүн бул чыккынчы катары көрсөтүлөт»..»

«Менин активисттик ишмердүүлүгүмдүн жүрүшүндө эң эле биринчи мен туш келчү нерсе бул – менталитет деп билем. “Биринчи үй-бүлө курсун”, “Үйлөнсүн”, “Биринчи бир үй-бүлөнү башкарып көрсөң” деген пикирлерди жазышат. Мисалы, мен тротуар жок, коляска менен тургай мен да өтүүгө мүмкүн эместигин жазып чыксам, “арыктасаңар тротуарыбыз бүтүн болмок” деген пикирлерди калтырышат. Мен конкреттүү бир көйгөйдү жазам, чечүү жолдорун сунуштайм, бирок менин мүнөзүмө байланыштуу – жашым, фигурам, үй-бүлөлүк статусум тууралуу комментарийлерди алам. Мен аларга жооп берем “Менин постум тротуарлар жөнүндө – эмне үчүн алар жөнүндө жазбайсыз? Менин сырткы келбетимдин буга эмне байланышы бар деп.»

«Мага «НПО», «Американын акчасын алат» деп айтышат. Бул тууралуу мага кесиптештерим, туугандарым айтып калышат. Ачык айтышпаса да – тамашалашат. Эмнеге бул теманы ачтың жөн гана маани бербей койсоң болмокта деп.

Мен гендердик стереотиптерди жана нормаларды көп жолуктурам – “Кыздай назик болсо” – деп мен катуу сүйлөсөм же күлсөм ушинтип айтышат. Мен түшүнбөйм кыздай назик бул кандай?

Сиздин ишмердүүлүгүңүз алектенип жатканыңыз эмнеси менен өзгөчө?

«Мен элибиздин ойгонушун каалайм. ЭлТРди, КТРКны көрүп, мамлекетти, өкмөттү, президентти мактай турганы талашсыз. Альтернативалуу маалыматты көрсөткөн көз карандысыз маалымат каражаттары бар жана мен адамдар оор делген маселелердге кайдыгер карабастан сынчыл ой жүгүртүүсүн каалайм”.

Уюмдарда иштеген укук коргоочулар жана жарандык активисттер алардын уюмдарында коопсуздук саясаты бар экендигин же эми кабыл алынып жаткандыгын белгилеп кетишти, анда уюмдун кызматкерлери кооптуу учурда көрүүгө тийиш болгон иш-аракеттердин механизми камтылган, бирок көпчүлүк реалдуу коркунуч болгон учурда же камоодо, көбүн эсе жагдайга жараша иш-аракет кылууга туура келүүсүн жана ал дайыма эле коопсуздук саясатынын алкагында боло бербестигин айтышты. Мындан тышкары, коопсуздук саясаттарынын көбү жаңыланууга муктаж. Уюмдар белгилегендей, алардын айрымдарынын коопсуздук саясатын иштеп чыгууда тажрыйбасы жок, бул албетте кызматкерлерди коргоону уюштурууда кемчиликтерге алып келиши мүмкүн.

Кеңсеелерди коргоо деңгээли алсак, видеокөзөмөл камералары бар, уюмдар коопсуздукка кошумча чыгым корото алышпайт. Бейөкмөт уюмдардын өкүлдөрү донордук уюмдар көбүнчө кызматкерлердин коопсуздугун жана психикалык саламаттыгын сактоого кеткен чыгымдарды колдобой турганын белгилешет.

Жеке укук коргоочулар жана жарандык активисттер негизинен коркутуу же куугунтукка кабылганда юридикалык жардам бере турган адвокаттар менен байланышы бар экенин эске албаганда, аларда эч кандай коопсуздук саясаты жок деп жооп беришти.

«Эч кандай план жок. Менин оюмдагы бир гана план – мыйзамга баш ийүү жана эмне сүйлөп, эмне кылып жатканыңа көз салуу. Менде андай эскертме жок, балким, мен журналисттик иликтөө жүргүзбөгөндүктөн, мен үчүн бул жагынан жеңилірээк, анткени мен активистмин. Андан кийин сиз жашоо образыңызды коопсуздук катары тууралай баштайсыз. Мен кээ бир жалпы сунуштарды карап, өзүм үчүн туурасын белгилеп алам. Бирок жаңы чыгып келе жаткан активисттер үчүн жакшы болмок деп ойлойм да. Алар кээ бир нерселерди билбеши мүмкүн. Мен жашы 35тен ашкан адам болгондуктан, турмуштук тажрыйбам мен үчүн маяк сыяктуу багыт болушу мүмкүн. Ал эми жаш балдар үчүн бул керек деп ойлойм. Журналисттер үчүн эскертмелер, инструкциялар бар, бирок жарандык активисттер үчүн жалпы жыйнак жок. 2020-жылы жасаган Реакциянын аркасында биз жакшы план иштеп чыкканыбызды жана митингдерге кантип катышуу керектиги жөнүндө эскертме түзгөнүбүздү билем жана ал дагы деле күчүндө.»

«Биз кандайдыр бир үчүрлар болуп калса тартуу үчүн камераларды сатып алдык. Мындан ары кол салуу болгон үчүрда кандайдыр бир иш-аракеттер далилдениши үчүн камералар сатылып алынып, өзүн-өзү коргоо үчүн электрошокердер да сатып алынган. Мен аны иш сапарларга чогу алып алчум. Бизде электрошокерлерге уруксат бар. Бирок колдонуудан мурун, аны сууруп чыгып, тапанчаны колдонууда 3 жолу эскерткен сыяктуу, сизде электрошокер бар экенин үч жолу эскертүү керек. Ал эми мээлөөгө алынбоочу атайын жайлар бар экенин да эске алуу менен биз колдончу чара болуп калат.»

"Уюмдун коопсуздук планы жана менин жеке коопсуздук планым бар, анткени мага карата кыйноолор, адам өлтүрүү коркунучу болгон. План бар, анткени кыйноолор менен иштөө чоң тобокелчиликтерге алып келет жана коопсуздук пландары сөзсүз керек. Каржылык кыйынчылыктардан улам бул пландарды ишке ашыруу, атүгүл торлорду коюу мүмкүнчүлүгү дайыма эле боло бербейт, каражаттын жоктугунан видеобайкоо жүргүзүлбөйт. План биз кыйноолорго каршы коалицияда иштеп, мага карата кыйноолор болгондо иштелип чыккан. Мага өткөн жылы Казакстандагы кесиптештерим жардам беришкен. Бул 2016-жылы болгон. Пландарды дайыма жаңыртып туруу керектигин белгилей кетүү маанилүү. Региондордо каражаттын жана мүмкүнчүлүктүн жоктугунан өзүн жана уюмду коргоо кыйынга турат.»

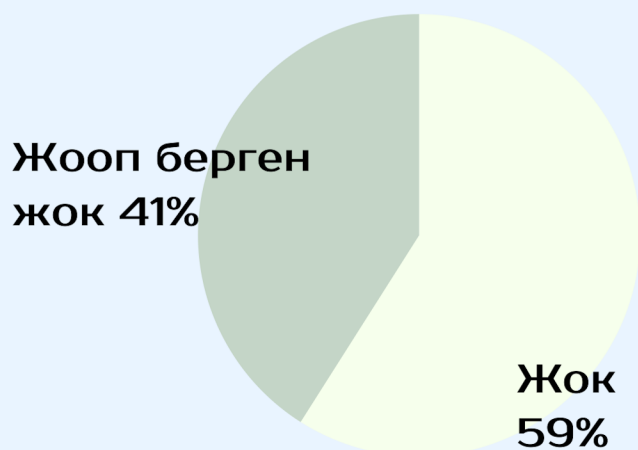
«Жарандык коомдун өкүлдөрү менен иштелген стратегиялык план бар. Бирок ал ар бир убакытта эле иштей бербейт да. Команда ичинде болгон да коопсуздук планы бар. Ал жазылганы менен ар дайым ушундай иштей бербейт да, жөн гана алдын алуу. Бир эки уюм стратегиялык иш чараларды өткөргөн.»

«Биз кыйноолорго каршы Коалициясы менен ушундай планды иштеп чыкканбыз, ар бир уюмга өзүнүн коопсуздук планын түзүүгө жардам берген насаатчыларыбыз да бар болчу. Аны кызматкерлер менен бирге түзгөнбүз. Бирок бул коопсуздук планы кайда? Биз юрист, адвокат болгонубуз менен, команданын ичинде бири-бирибизге же коалициянын мүчөлөрүнө таянабыз – дароо топко кабарлап, тигил же бул жерде иш-чара/окуя болуп жатат, этият болгула деп. Ал компьютерде иштелип чыккан, биз өзүбүздү тартипке салып, аны басып чыгарып, айына бир жолу кандайдыр бир көнүгүүлөрдү өткөрө албай келебиз».

Укук коргоочулук ишмердүүлүгү өмүргө, ден соолукка жана эркиндикке реалдуу коркунучтарды алып келбестен, ошондой эле менталдык ден соолукка да чоң таасирин тийгизгендиктен кооптуу болушу мүмкүн. Өлкөбүздө менталдык ден-соолукка көп көңүл бурулбай жатканын эске алсак, укук коргоочулар жана жарандык активисттер кесиптик жактан чарчап, тынчсыздануу жана депрессияга кабылышат. Өлкөдөгү саясий кырдаал, адам укуктарын жана укук үстөмдүгүн коргоо чөйрөсүндөгү регрессия, укук коргоочуларды жана жарандык активисттерди куугунтуктоо, онлайн жана оффлайн коркутуулар, укук коргоочулардын жана жарандык активисттердин жамаатынын ичинде байкоо жүргүзүү жана бөлүнүп-жарылуу ден-соолукка таасирин тийгизген менталдык көйгөйлөргө алып келет. Тилекке каршы, укук коргоочуларга жана жарандык активисттерге жардам бере турган психологдор өтө аз, анын үстүнө респонденттердин айтымында, Кыргызстанда психологдорго ишенүү кыйын.

"Эмоционалдык чарчоо жамааттын ичиндеги бөлүнүп жарылуудан келип чыгат жана мунун алдын алуу жакшыраак, анткени аны менен күрөшүү үчүн көбүрөөк каражат керектелет, а активисттерде андай каражат ресурс жок."

Укук коргоочулук ишмердүүлүгүңүздө эмоционалдык жактан чарчаган учурлар болгонбу?

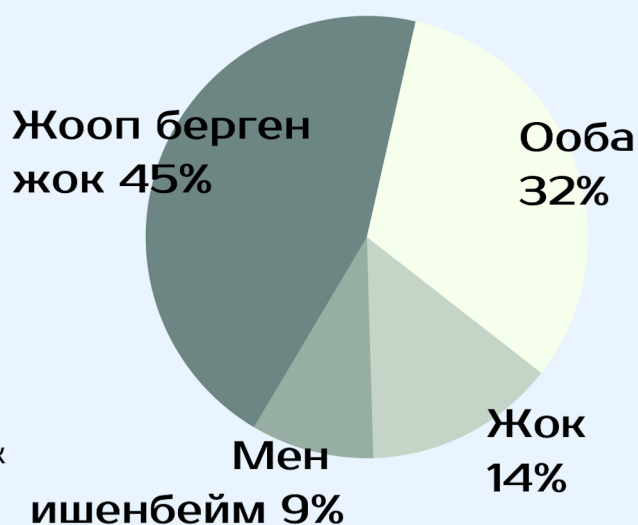

"Мен ойлодум эмнеге мен өз жашоомдо тынч жашай алсам, муну менен алектенип жатам деп. Бул биринчи сурактан кийин пайда болгон биринчи ой. Андан кийин жергиликтүү психологдор менен иштей баштадым. Анткени мен жергиликтүү психологдорго ишенбейм. Мен чет элдик адистерди издей баштадым, анткени бул жерде баары бири-бирин билет жана бүт шаар силердин сырларыңды түз мааниде билүүсү мүмкүн».

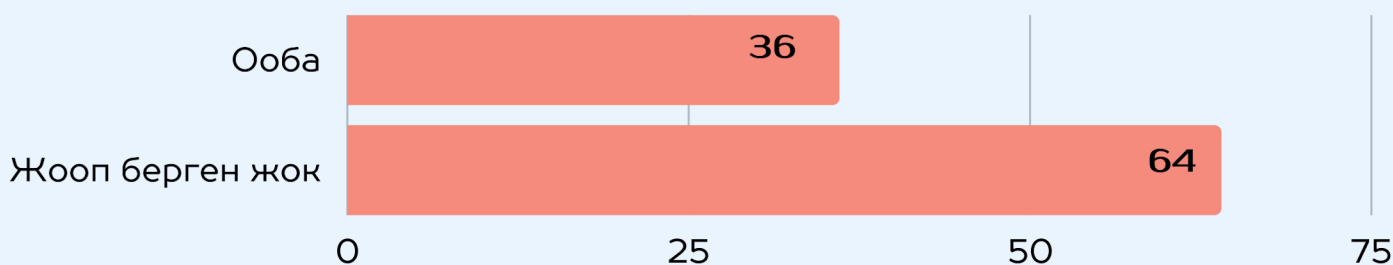
«Кыргызстанда эч кайрылган эмесмин, себеби ишеним жок да. Жакшы психологдор бар болсо дагы, ички ишенимим жок. Кыргызстан кичинекей, ачыла албайсын. Сен психолого айтып берген нерсе бир күнү чыгат да. Анткени Кыргызстан кичинекей, сени баары таанышат, тааныганда сөзсүз бир күнү калкып чыгат.»

Респондент-аялдар укук коргоо ишмердүүлүгүн жүргүзүүдө жынысына байланыштуу ыдык көрсөтүүгө жана куугунтукка кабылып, көбүнчө сексуалдык мүнөздөгү коркутууларга кабылаарын белгилешти.

Сиз психолого кайрылдыңызбы?

Жынысыңыздан улам сизди куугунтуктоого (харассментке) кабылгансызбы?

Коопсуздук боюнча укук коргоочулар жана жарандык активисттер тарабынан жалпыланган сунуштар:

- Уюмдардын кызматкерлери ар кандай учурларда алдын ала психологиялык жардам көрсөтүүнү билүүсү шарт жана коопсуздук боюнча тренингдер керек (онлайн жана оффлайн), балким Кыргызстандагы укук коргоочулар менен жарандык активисттердин укуктарын коргой түрчү борбор уюму;
- Тилектештик эана колдоо көрсөтүү. Ар бир уюм адам укуктары жана мыйзамдуулук үчүн иш алып барат, ал эми бири-бирин колдоо жарандык коомду бекемдейт;
- «Өзгөчө кырдаалдагы чөйрө» деп аталган уюмдардын жалпы базасын түзүү;
- Чоң тажрыйбасы бар уюмдар тарабынан окутуу, насаатчылык.

«Бири-бирин колдоо. Социалдык тармактарда жайылтуу – азыр мамлекеттик органдар биздин жазгандарыбыздын бардыгын көзөмөлдөп жатышат. Коомчулуктун басымы болуусу үчүн журналисттер менен тыгыз байланышта болуу керек. Улуттук жана эл аралык механизмдерди колдонуу жана ар бир укук бузуу катталуусу шарт.»

Бейөкмөт уюмдар коопсуздук эрежелерин жана кайсы жерде арыз жазуу керектигин билүү менен адам укуктарын коргоодон коркуу керек, анткени эч кандай коргоо жок. Адвокаттык коргоону камсыз кылуу. Кызматкерлер жана жакын туугандары бир нерсе болгонун билип, кандайдыр бир сыр коддорду/кадамдарды иштеп чыгуу.

Коопсуздук пландары ар бир уюм жана мүчөлөр үчүн керек, себеби эмне болуп жаткандыгын жана эмне болушу мүмкүн экендигин эске алуу менен.»

Жыйынтыктар жана сунуштар

Акыркы эки жылда Кыргызстанда масштабдуу саясий өзгөрүүлөр болду. Садыр Жапаровдун бийликке келиши, Конституцияга өзгөртүүлөрдү киргизүү, мыйзамдарды инвентаризациялоо, бейөкмөт уюмдарга көзөмөлдү күчөтүүгө багытталган мыйзамдардын кабыл алынышы, жаңы кодекстер жана Жогорку Кеңешке шайлоо. Кыргызстандагы саясий коогалаң бийлик тарабынан укук коргоочуларга жана жарандык активисттерге жана укук коргоо ишмердүүлүгү менен алектенген уюмдарга кысым көрсөтүүнү күчөттү. Мамлекеттик бийлик органдары менен бейөкмөт уюмдардын, укук коргоочулар менен жарандык активисттердин ачык тирешүүлөрү, соттук теришүүлөр, камоолор, укук коргоочуларга жана жарандык активисттерге карата каралоо, жалган жалаа жабуу кампаниялары – бул механизмдердин баары кадыресе көрүнүшкө айланып, укук коргоочулар менен жарандык активисттердин ишине тоскоолдук кылуу жана бут тосуу үчүн колдонулуп келүүдө. Көбүнчө укук коргоочулар жана жарандык активисттер өздөрү корголбой калып жатышат, ал эми биздин изилдөөнүн айрым респонденттери кол салуулар жана коркутуулар боюнча укук коргоо органдарына берген арыздарынан жыйынтык чыкпаганын, кылмышкерлер табылбай жатканын белгилешти. Ошентип, укук коргоочулар менен жарандык активисттердин укук коргоо органдарына билдирүүлөрү жыйынтыксыз калып жатканын белгилей кетсек болот. Демек, укук коргоочулар менен жарандык активисттер тарабынан берилген арыздардын олуттуу иликтенбегени жана сот тарабынан адилеттүү каралбагандыгы, ошондой эле мамлекет өз ишин жүзөгө ашырууда укук коргоочулар жана жарандык активисттер тоскоолдуктарга туш болуп жаткандыгын моюнга ала албагандыгы укук бузуучулардын жазасыз калышына алып келет, бул укук коргоочулар менен жарандык активисттердин аялуулугун арттырары талашсыз. Изилдөөнүн жүрүшүндө укук коргоочулар жана жарандык активисттер менен болгон маектешүүлөрдүн жыйынтыгы боюнча укук коргоочулар менен жарандык активисттердин эң аялуу топтору аныкталды:

- Аял укук коргоочулар жана жарандык активисттер жынысына байланыштуу өзгөчө сексуалдык коркунучтарга же кол салууларга, мисалы, зордуктоо же сексуалдык зомбулукка дуушар болушат.
- ЛГБТ+ коомчулугу менен иштеген укук коргоочулар жана жарандык активисттер калк жана мамлекеттик органдар тарабынан кол салууларга, коркутууларга жана кайдыгер мамилеге дуушар болушат.
- Башка улуттун өкүлдөрүнөн турган укук коргоочулар жана жарандык активисттер улутуна байланыштуу коркутууларга жана кол салууларга туш болушат.

Изилдөөнүн жыйынтыгы боюнча, көптөгөн бейөкмөт уюмдарда коркунучтарга каршы аракеттенүү боюнча коопсуздук саясаты жана стратегиялары жок экени аныкталды. Мындан тышкары, укук коргоочулар жана жарандык активисттер коопсуздук саясаты болгон күндө дагы, кооптуу жана куугунтукка кабылганда ыкчам чара көрүү үчүн аларды кайра-кайра практикалоо керектигин белгилешти. Белгилей кетсек, укук коргоочулар менен жарандык активисттердин коопсуздугун камсыздоо маселелеринде донордук коомчулук тарабынан колдоонун жана каржылоонун жоктугу да коргоо механизмдерин өнүктүрүүдөгү негизги пункттардын бири болуп саналат. Мындан тышкары, укук коргоочулар жана жарандык активисттер донордук коомчулуктарды укук коргоочулар менен жарандык активисттер арасында кесиптик жактан чарчоонун/күйүп кетүүнүн алдын алуу чараларын колдоого, ошондой эле психологиялык жардам көрсөтүүгө чакырышат.

Мамлекет үчүн сунуштар:

1. Укук коргоочулардын укуктарын коргоо жөнүндө декларация жөнүндө мамлекеттик органдардын маалымдуулугун жогорулатуу жана ченемдерди ишке ашыруу;
2. Дискриминацияны, анын формаларын аныктаган, басмырлоодон корголгон мүнөздөмөлөрдү киргизген жана басмырлоочу аракеттер үчүн жоопкерчиликти белгилеген дискриминацияга каршы мыйзамдарды кабыл алуу;
3. Укук коргоочуларды жана жарандык активисттерди жаманатты кылуу жана стигматизациялоо боюнча өнөктүктөргө, анын ичинде үчүнчү жактар тарабынан жүргүзүлүп жаткан иштерге каршы активдүү чараларды көрүү. Алар укук коргоочулардын жана жарандык активисттердин ишинин маанисин жана аларды коргоонун зарылдыгын ачык моюнга алуу менен конкреттүү укук коргоочулардын жана жарандык активисттердин жетишкендиктери жөнүндө айтып, ошону менен коомдун көз алдында укук коргоо ишмердигинин мыйзамдуулугун жана статусун жогорулатышы керек;
4. Укук коргоочуларга жана жарандык активисттерге карата жек көрүү пропагандасына анын ичинде интернетте басмырлоого жана кастыкты козутууга түрткөн сабырсыздыктын башка формаларына бөгөт коюу;
5. Улуттук мыйзамдар адам укуктары жаатындагы эл аралык стандарттарга ылайык келтирилип, кабыл алынган мыйзамдар адам укуктарын коргоо боюнча эл аралык ченемдерге багытталган мыйзамдардын кабыл алынышын камсыз кылуу үчүн теңдик жана басмырлабоо, феминисттик оптика принциптерине ылайык баалоодон өтүшү керек.
6. Укук коргоочуларды жана жарандык активисттерди иш-аракеттери үчүн жоопко тартуудагы бүдөмүк жана түшүнүксүз формадагы укуктук жоболор оңдолушу же жокко чыгарылышы керек. Акыйкат соттук териштирүү жаатындагы эл аралык стандарттарга ылайык тиешелүү жол-жоболорду сактоо менен толук коргоо камсыз кылынышы керек.
7. Кызмат абалынан кыянаттык менен пайдалануу жана укук коргоочулар менен жарандык активисттердин укуктарын бузган же басмырлаган башка аракеттердин мүмкүн болгон учурларын калыс иликтөөнү камтыган укук коргоо жана сот системасын көзөмөлдөө механизмдерин иштеп чыгуу.

Жарандык коом үчүн сунуштар:

1. Колониялык ой жүгүртүүгө каршы күн тартибин чыңдоо жана өнүтүү;
2. Ачыктыкты камсыз кылган жана коомдун жарандык коом менен тилектештигине багытталган коммуникациянын жаңы ыкмаларын бекемдөө жана ишке ашыруу;
3. Коопсуздуктун бирдиктүү механизмдин түзүү максатында жарандык коомду мобилизациялоо жана укук коргоочуларды жана жарандык активисттерди куугунтуктоо тобокелдигин алдын алуу боюнча биргелешкен ишти күчөтүү.

Донордук коомчулук үчүн сунуштар:

1. Жаңы уюмдардын институционалдык өнүгүүсүн жана потенциалын жогорулатууну камсыз кылуу жана стимулдаштыруу;
2. Жарандык коомго, атап айтканда, жаңы чыгып, өнүгүп келе жаткан уюмдарга алардын ресурстарга бирдей жана адилет жеткиликтүүлүгүн камсыз кылуу үчүн узак мөөнөттүү жана стратегиялык колдоо көрсөтүү;
3. Жарандык коом арасында чарчоо жана кесиптик кризистин алдын алуу боюнча стратегиялык жана системалуу мамилени ишке ашыруу;
4. Коопсуздук саясатын жана жооп кайтаруу стратегияларын иштеп чыгууда колдоого алуу;
5. Куугунтукка кабылган укук коргоочулар менен жарандык активисттердин коопсуздугун камсыз кылууга көмөк көрсөтүү жана өмүрүнө жана ден соолугуна коркунуч туудурган учурда үчүнчү өлкөлөргө баруусун уюштурууга көмөк көрсөтүү.

Бул отчетто биз укук коргоочуларды жана жарандык активисттерди коргоону жөнгө салуучу укуктук актыларды карап чыктык, албетте баяндамада келтирилген тизме толук эмес. Докладда коопсуздук маселелери боюнча укук коргоочулар жана жарандык активисттер менен болгон сурамжылоо жана терең интервьюлардан алынган маалыматтар камтылган жана изилдөөнүн жыйынтыгында биз укук коргоочулар жана жарандык активисттер өздөрүнүн коопсуздугуна/коргоого көп көңүл бурушпайт деген тыянакка келдик. Жалпы коргоо механизмдери жок жана кандайдыр бир реалдуу коркунучтар пайда болгондо коопсуздук маселеси жаралаарына көбүрөөк көңүл бурулуп, коркунучтун алдын алуу жана коопсуздукту камсыздоо боюнча иштер жүргүзүлбөйт. Кыргызстандагы укук коргоочулар жана жарандык активисттер мамлекеттин жана коомдун катуу кысымына дуушар болуп жатканын, куугунтук биринчи кезекте жарандарды жана жеке адамдарды коргоону камсыз кылууга тийиш болгон мамлекеттик органдардан болуп жатканын эске алып, биз бардык бейөкмөт уюмдарды, укук коргоочуларды жана жарандык активисттерди тобокелдиктер жана өмүргө коркунуч болгон учурда зарыл иш-аракеттердин планын түзүүгө чакырабыз.

Укук коргоочуларга жана жарандык активисттерге жардам көрсөткөн уюмдар

Фронтлайн дефендерз (Front Line Defenders) – Коркунуч учурунда турган укук коргоочуларды коргоону камсыз кылат. Программаларга адвокаттык, жактоочулук, коопсуздук гранттары, тренингдер жана тармактар кирет. Сурам боюнча, уюм коопсуздук жаатында тренингдерди өткөрө алат, тренингдерди/аудиттерди өткөрө алат. www.frontlinedefenders.org

Адам укуктары боюнча эл аралык федерация (FIDH) – укук коргоочуларды колдойт; Уюмдун мүчөлөрү Кыйноого каршы дүйнөлүк уюм менен биргеликте укук коргоочуларды коргоо обсерваториясын түзүшкөн. www.fidh.org

Амнести интернешнл (Amnesty International) – адам укуктарын таануу үчүн күрөшкөндөрдүн дүйнөлүк кыймылы. Оор коркунучта турган укук коргоочуларды коргоо боюнча чакан программа бар. www.amnesty.org

Стипендия Йорк (York fellowship) – оор жагдайларда билим берүү ресурстарынан пайда алып, убакыт өткөрүүгө мүмкүнчүлүк берет. Бул Стипендия натыйжалуулукту жана өлкөдөгү саясатка жана практикага таасир этүү жөндөмдүүлүгүн жогорулатуу максатында иштелип чыккан. <https://www.york.ac.uk/cahr/defenders>

Саясий куугунтукталгандардын Гамбург фонду (Hamburg Foundation for the Politically Persecuted) – Фонд укук коргоо уюмдары менен иштейт, гранттарды жана стипендияларды берет. Саясий куугунтукка дуушар болгондор үчүн түзүлгөн. Ошондой эле саясий туткундар жана дайынсыз жоголгондор үчүн петиция кампанияларын демилгелеп, колдойт. www.hamburgerstiftung.de

Жарандык укук коргоочулар (Civil Rights Defenders) – Адвокация, соттук териштирүү жана коомдук кампаниялар аркылуу дүйнө жүзүндөгү адамдардын укуктарын илгерилетүү, активисттердин коопсуздугун колдоо <https://crd.org/>

Адилет жана Тынчтык (Justice&Peace)– Уюм адамдарды жана уюмдарды бириктирет, аларды жергиликтүү деңгээлде, дүйнө жүзү боюнча жана Нидерландыда адам укуктарын жана социалдык адилеттүүлүктү коргоо үчүн каражаттарды/мүмкүнчүлүктөрдү берет. <https://www.justiceandpeace.nl/publications/shelter-city/>

Shelter City Network – Голландиялык жана эл аралык шаарлар, жергиликтүү уюмдар жана мамлекеттик органдар менен биргеликте адам укуктарын коргоочуларды коргоо жана колдоо боюнча эл аралык кыймыл <https://www.facebook.com/ShelterCityForHumanRightsDefenders>

Tbilisi Shelter City – Түштүк Кавказ жана Борбордук Азия өлкөлөрүндө, Беларусиа, Орусияда жана Украинада коркунуч астында турган укук коргоочуларды убактылуу баш калкалоочу жай менен камсыз кылууга багытталган долбоор <https://www.facebook.com/tbs.shelter/>

People in Need – Чехиялык бейөкмөт, коммерциялык эмес уюм. Укук коргоочуларга жана коркунучка кабылган активисттерге өзгөчө кырдаал учурунда жардам көрсөтүүчү, укук коргоочуларды реабилитациялоо жана көчүрүү боюнча долбоорду ишке ашырууда. www.clovekvtisni.cz/en/

«Тез санарип жардам комплекти» (The Digital First Aid Kit) – бул санариптик коопсуздук көйгөйлөрү боюнча оперативдүү жардам көрсөтүүчүлөрдүн жана алдыңкы колдонуучулардын эл аралык коомчулугу. Бириктирет: Access Now, Amnesty Tech, Center for Digital Resilience, CIRCL, EFF, Freedom House, Front Line Defenders, Global Voices, Greenhost, Hivos & the Digital Defenders Partnership, Internews, La Labomedia, Open Technology Fund, Virtualroad. Тармакка санариптик коопсуздук жана оперативдүү колдоо жаатында иштеген айрым эксперттер да кирет <https://digitalfirstaid.org/en/support/>

